

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE
Fakulta bezpečnostního managementu

Katedra společenských věd

**Vina jako filosofický
a etický fenomén**

Bakalářská práce

Guilt as a philosophical and ethical phenomenon
Bachelor thesis

VEDOUCÍ PRÁCE
PhDr. Nesvadba Petr CSc.

AUTOR PRÁCE
Emu Bagarová

PRAHA
2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze, dne 8. 3. 2024

Ema BAGAROVÁ

ANOTACE

Práce se zabývá fenoménem viny jako nedílnou součástí lidské existence a zkoumá její dopady na etické a filozofické úvahy. Analyzuje historický vývoj viny, její interpretaci v různých filozofických tradicích a její vliv na společnost. Zaměřuje se na tři klíčová témata spojená s fenoménem viny: samotnou vinu a pocit viny, stud a odpuštění. Dále sleduje filozofické myšlenky autorů jako jsou Karl Jaspers, Martin Buber, Jean-Paul Sartre, Emmanuel Levinas nebo Vladimir Jankélévitch. Práce přináší přehled o různých filozofických přístupech k vině, zvyšuje povědomí o jejím komplexním charakteru a přispívá k lepšímu porozumění lidské podstaty a morálních dilemat. Jejím cílem je hlouběji porozumět fenoménu viny a odpouštění z filozofické perspektivy a přispět k rozvoji diskuse o morálním životě.

KLÍČOVÁ SLOVA

etika * filosofie * vina * stud * odpuštění * Jaspers * Buber * Sartre * Levinas * Jankélévitch

ANNOTATION

The thesis examines the phenomenon of guilt as an integral part of human existence and explores its implications for ethical and philosophical considerations. It analyses the historical development of guilt, its interpretation in different philosophical traditions and its impact on society. It focuses on three key themes associated with the phenomenon of guilt: guilt itself and guilt, shame and forgiveness. It also traces the philosophical ideas of authors such as Karl Jaspers, Martin Buber, Jean-Paul Sartre, Emmanuel Levinas and Vladimir Jankélévitch. The work provides an overview of various philosophical approaches to guilt, increases awareness of its complex nature, and contributes to a better understanding of human nature and moral dilemmas. It aims to provide a deeper understanding of the phenomenon of guilt and forgiveness from a philosophical perspective and to contribute to the development of the debate on the moral life.

KEYWORDS

ethics * philosophy * guilt * shame * forgiveness * Jaspers * Buber * Sartre * Levinas * Jankélévitch

Obsah

Úvod.....	7
1 Filozofická perspektiva viny	9
1.1 Pojem viny	9
1.2 Historický vývoj viny ve filozofii	10
1.2.1 Klasická filozofie	10
1.2.2 Středověké a renesanční myšlení.....	10
1.2.3 Osvícenství a moderní filozofie.....	10
1.3 Roviny interpretace pojmu vina.....	10
1.3.1 Morální vina	11
1.3.2 Právní vina.....	11
1.3.3 Existenciální vina	11
1.3.4 Kolektivní vina.....	11
1.4 Závěr kapitoly	12
2 Otázka viny – Karl Jaspers	12
2.1 Úvod ke studiu Karla Jasperse	12
2.2 Život a vlivy	12
2.2.1 Existencialismus a transcendence.....	13
2.3 Přehled o Otázce viny.....	13
2.3.1 Historický kontext.....	13
2.4 Rozdělení viny	13
2.4.1 Kriminální vina	14
2.4.2 Politická vina.....	14
2.4.3 Morální vina	15
2.4.4 Metafyzická vina	17
2.5 Klíčové argumenty a témata	18
2.5.1 Kolektivní vina.....	18
2.5.2 Morální individualismus	18
2.6 Kritická analýza.....	18
2.6.1 Jaspersův koncept viny	18
2.6.2 Odmítnutí kolektivní viny.....	19
2.6.3 Důraz na osobní odpovědnost.....	19
2.6.4 Průsečík s existencialismem.....	19

2.7	Důsledky pro filozofii a etiku	19
2.7.1	Předefinování kolektivní odpovědnosti	19
2.7.2	Historické zamyšlení a etické lekce pro budoucnost.....	19
2.7.3	Dialog a smíření.....	20
2.8	Závěr kapitoly	20
3	Pocit viny	20
3.1	Odhalení emočního závěsu viny	21
3.2	Filozofická krajina viny a emocí	21
3.2.1	Emoce jako morální měřítko	21
3.2.2	Vina a empatie.....	21
3.2.3	Komplexita viny a proces přijetí	22
3.3	Sartrovské úvahy o vině.....	22
3.3.1	Špatná víra a emocionální únik.....	23
3.3.2	Emocionální autenticita a existenciální odpovědnost.....	23
3.4	Etika emočních reakcí na vinu	24
3.4.1	Sebeodpuštění a morální růst.....	24
3.4.2	Levinasova etika odpovědnosti.....	24
3.5	Buberův přístup k vině	24
3.6	Závěr kapitoly	26
4	Stud.....	26
4.1	Odhalení filozofického pojmu studu	26
4.1.1	Definice studu	26
4.1.2	Stud jako sociální emoce	27
4.1.3	Vina a odpovědnost, stud a identita.....	27
4.2	Kulturní variace v prožívání studu.....	28
4.3	Filozofické pohledy na stud.....	29
4.3.1	Buberův vztah "Já-Ty"	29
4.3.2	Emmanuel Levinas a Tvář Druhého	31
4.3.3	Jean-Paul Sartre.....	32
4.4	Stud jako morální síla	33
4.4.1	Stud a morální reflexe.....	33
4.5	Stud, identita a autentičnost.....	34
4.5.1	Stud a roztržité Já.....	34
4.5.2	Etika sebezpřijetí	34

4.6	Závěr kapitoly	34
5	Odpuštění	34
5.1	Úvod do odpuštění.....	34
5.2	Definice odpuštění	35
5.2.1	Odpuštění jako koncept.....	37
5.2.2	Vývoj odpuštění ve filozofii	37
5.3	Filozofické pohledy na odpuštění.....	37
5.3.1	Morální a etické rozměry odpuštění.....	38
5.3.2	Existenciální prožitek odpuštění	39
5.4	Psychologické a emoční rozměry odpuštění.....	41
5.4.1	Vzájemné působení mezi vinou, studem a odpuštěním.....	41
5.5	Kulturní variace v chápání odpuštění.....	41
5.5.1	Odpuštění a východní filozofie.....	41
5.5.2	Odpuštění a západní filozofické tradice	42
5.6	Filozofické perspektivy na usmíření	42
5.6.1	Usmíření jako etický ideál	42
5.6.2	Pragmatismus a hledání sociálního usmíření	42
5.7	Buberovy cesty usmíření	42
5.8	Odpuštění podle K. Jasperse.....	43
5.9	Odpuštění očima křesťana.....	45
5.9.1	Tři druhy lásky podle Bible.....	46
5.10	Výzvy a kritiky odpuštění	49
5.10.1	Kritiky z pohledu spravedlnosti	49
5.11	Závěr kapitoly	49
	Závěr.....	50
	Seznam literatury	51
	Monografie.....	51
	Časopisecké články	54
	Jiné zdroje	55
	Webové stránky a elektronické zdroje	55

Úvod

V lidské existenci se vina a její dopady staly nedílnou součástí etických a filozofických úvah. Fenomén viny zasahuje do našich myšlenkových konstruktů, emocionálních reakcí a sociálních interakcí, ovlivňuje naše jednání a následně i podobu naší společnosti. Vina je téměř univerzální a nevyhnutelný prvek lidské existence, který provází naše jednání a rozhodování. Přestože se snažíme vyhnout chybám, zákonitě se někdy dopustíme kroku stranou, a to je okamžik, kdy vina vstupuje na scénu.

Rozhodla jsem se věnovat tomuto tématu, protože mě zajímá problematika viny jako filozofického a etického fenoménu. Fascinuje mě, jak vina ovlivňuje naše myšlení, jednání a vnímání světa kolem nás. Toto téma mě oslovilo svou univerzálností a širokým záběrem, který se dotýká různých kultur, filozofických tradic a společenských struktur. Myslím si, že studium viny může přinést hlubší vhled do lidské podstaty a přispět k lepšímu porozumění mezilidským vztahům, morálním hodnotám a etickým dilematům. Zároveň mě zajímá relevance tohoto tématu v kontextu současné společnosti, kde se otázky morální odpovědnosti a etiky stávají stále aktuálnějšími.

Vina je velmi složité téma, protože není fenoménem pouze dnešní doby a zároveň je také fenoménem, který neustále kolísá mezi individuální a společenskou rovinou. Jak nesejímáme vinu ve vlastním srdci, tak se potýkáme s nároky společnosti na kolektivní odpovědnost.

Pocit viny můžeme cítit za ledacos. Kdo se někdy necítil vinen? Důvody mohou být různé a stejně tak druhy vin. Ať už se cítíme vinni oprávněně, či jen za záměrem určité domněnky či nezdravého přístupu, je potřeba ji lépe pochopit a naučit se s ní vypořádávat, a k tomu nám právě mohou napomocet konkrétní filozofické směry. Vina tu vždycky byla a vždycky bude.

Proto si práce klade za cíl hlouběji porozumět fenoménu viny a odpouštění z filozofické perspektivy. Zkoumání různých filozofických přístupů, emocionálních aspektů a historického vývoje nám umožňuje lépe porozumět složitosti těchto fenoménů a jejich vlivu na lidskou existenci. Cílem této práce není jen poskytnout

přehled o různých filozofických a etických přístupech k vině, i když se to tak na první pohled může zdát, ale také zvýšit povědomí o jejím komplexním a mnohostranném charakteru ve společnosti a přispět k rozvoji diskuse o významných otázkách lidského morálního života.

1 Filozofická perspektiva viny

1.1 Pojem viny

Vina zaujímá významnou pozici v myšlení a cítění lidí, a právě proto je důležitou součástí filozofického diskurzu. Pojem viny prochází různými školami myšlení. Filozofové se potýkali s komplexnostmi viny, snažili se rozebrat její povahu, porozumět jejím kořenům a objasnit její důsledky. Abychom mohli vstoupit na tuto filozofickou cestu, musíme nejprve porozumět mnohostranné definici viny. Ve své podstatě můžeme vidět vinu jako morální a psychologický fenomén spjatý s pojmy odpovědnosti a provinění.

Podle oxfordského slovníku může být vina chápána jako morální odpovědnost za nějaký čin nebo stav. Nebo třeba jako pocit výčitek z důvodu pochybení.¹

V lidském prožívání viny obvykle cítíme zodpovědnost za své jednání, co jsme udělali nebo neudělali, což nás vede k pocitu, že jsme selhali nebo jsme špatní. Tento pocit viny nás motivuje k nápravě našich chyb a k nápravě našeho jednání. Je to jakýsi korektivní mechanismus. V tomto prožívání jsme schopni odlišit sami sebe jako subjekt od konkrétního činu, za který se cítíme vinni. Vinou je tedy právě ten pocit zodpovědnosti a snaha chybu napravit.²

V psychologickém slovníku pojem viny nenajdeme, můžeme se tam ale setkat s pojmem pocitu viny. Ten je definován jako „subjektivně prožívané přesvědčení vztahující se k minulosti, v němž si jedinec myslí, někdy i nesprávně, že něco zavinil; trpí výčitkami svědomí a očekává trest.“³

Z biblického pohledu je vina chápána jako hřích.

V současném filozofickém prostředí zůstává vina předmětem intenzivního zkoumání a debaty. Od dekonstruktivních analýz postmodernismu po etické rámce

¹ guilt – Advanced search results in Meanings | Oxford English Dictionary. Dostupné z: <https://www.oed.com/search/advanced/Meanings?textTermText0=guilt&textTermOpt0=WordPhrase> [citováno 2024-02-01].

² KRÁMSKÝ, David. *Filozofické základy psychologie morálky*. Vydání první. Liberec: Bor, 2015. ISBN: 978-80-87607-43-5. s. 62.

³ HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-303-x s. 410.

etiky cnosti získává vina nové rozměry odpovědí na měnící se společenské normy a existenciální otázky.

1.2 Historický vývoj viny ve filozofii

Chceme-li porozumět současným diskusím o vině, je nezbytné sledovat její historický vývoj ve filozofii. Starověcí Řekové přemýšleli o vině v kontextu tragédie, zkoumali důsledky hrdosti a morálních přestupků. S vývojem filozofie se vyvíjela i koncepce viny.

1.2.1 Klasická filozofie

V klasické filozofii se Aristoteles zamýšlel nad morálními důsledky viny v rámci etiky cnosti. Vina byla pro Aristotela spojena s touhou po eudaimonii,⁴ zdůrazňující roli cnosti při vedení vzkvétajícího života.

1.2.2 Středověké a renesanční myšlení

Během středověku našla vina významné místo v náboženském diskurzu, spjatém s pojmy hříchu a pokání. S renesancí přišel obnovený zájem o humanismus, což vedlo filozofy k opětovnému přezkoumání lidského zážitku a morální tíhy viny.

1.2.3 Osvícenství a moderní filozofie

Osvícenecká éra přinesla posun k rozumu a individuální autonomii. Filozofové jako Immanuel Kant a John Locke se potýkali s výzvami viny v rámci individuální odpovědnosti a společenské smlouvy.

1.3 Roviny interpretace pojmu vina

Ve filozofickém světě bývá vina často rozdělována do odlišných kategorií, abychom lépe porozuměli jejím projevům. Morální vina, právní vina, existenciální vina a kolektivní vina jsou jen některé perspektivy, skrze které filozofové zkoumali tento složitý lidský jev.

⁴ obvykle interpretovaná jako touha po štěstí nebo blaženosti

1.3.1 Morální vina

Morální vina vzniká při přestupcích proti stanoveným etickým normám.⁵ Filozofové jako Immanuel Kant se zabývali morálními důsledky viny a tvrdili, že je zakotvena v naší schopnosti rozumět a rozeznat správné od nesprávného. Kantovská perspektiva naznačuje, že vina vzniká, když se jednotlivci odchýlí od morálních imperativů diktovaných racionalitou.⁶

1.3.2 Právní vina

Právní vina je naproti tomu pojem hluboce zakořeněný ve společenských strukturách. Týká se porušení stanovených zákonů a předpisů. Souhra mezi morálkou a zákonností je bohatou půdou pro filozofické bádání, přičemž myslitelé jako John Stuart Mill uvažují o hranicích a průnicích těchto dvou dimenzí.

1.3.3 Existenciální vina

Existenciální filozofové, zejména Jean-Paul Sartre, prozkoumali vinu na hlubší a osobnější úrovni. Existenciální vina není pouze o činech, které porušují vnější morální nebo právní kódy, ale zahrnuje vnitřní boj o vlastní autenticitu a svobodu. Sartre tvrdí, že jsme odsouzeni být svobodní a tíha této svobody vytváří existenciální vinu.⁷

I Buber se věnuje tématu existenciální viny. Řadí se totiž k těm věřícím myslitelům, kteří nezatěžují člověka dědičnou vinou, ale jsou názoru, že vinu na sebe uvaluje jednatel sám v konkrétní životní situaci. „Existenciální vina, to znamená vina, kterou na sebe uvalil jednatel v konkrétní personální situaci...“⁸

1.3.4 Kolektivní vina

Mimo individuální vinu filozofové zkoumali pojem kolektivní viny. Toto rozšiřuje etický diskurs na komunity, národy a lidskou společnost jako celek. Otázka

⁵ O'HEAR, Anthony. "Guilt and Shame as Moral Concepts." *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 77, 1976. s.73. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/4544900>. [citováno 2024-02-01].

⁶ KANT, Immanuel. *Lectures on Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997. ISBN-13: 978-0521788045. str. 145-147.

⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Krystal (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-661-1. s.24.

⁸ NĚMEC, Jiří (ed.). *Bolest a naděje: deset esejů o osobním zrání*. Praha: Vyšehrad, 1971. ISBN: 33-383-71. s.169.

kolektivní viny přináší hluboké etické úvahy, zejména v kontextu historických nespravedlností a společenských struktur.

1.4 Závěr kapitoly

Při zkoumání filozofického pohledu na vinu se ponořujeme do bohatého života myšlenek, který se vyvíjel po staletí. Od starověkého Řecka po postmoderní éru byla vina stálým společníkem v lidské cestě, vyvíjejícím se spolu s posuny filozofických paradigmat. Jak postupujeme dál v této exploraci, setkání viny s morálkou, právem či současným myšlením nám poskytne hlubší pohledy do podstaty tohoto hlubokého lidského jevu.

2 Otázka viny – Karl Jaspers

V této kapitole se budu zabývat dílem Otázka viny od Karla Jaspere a rozdělením viny, které v tomto díle najdeme.

2.1 Úvod ke studiu Karla Jaspere

Karl Jaspers byl významná postava existencialistické filozofie a klíčový přispěvatelem k existenciální psychologii. Jaspers se hlouběji zabýval záležitostmi viny ve svém klíčovém díle "Otázka viny: Příspěvek k německé otázce". Vycházející z důsledků druhé světové války a holocaustu, Jaspersovo zkoumání viny překračuje individuální morální odpovědnost a zabývá se kolektivní zodpovědností a morálními důsledky historických událostí.⁹

2.2 Život a vlivy

Než se ponoříme do jeho díla, je zásadní pochopit Jaspersův život a jeho filozofické vlivy. Jaspers vystudoval práva a medicínu¹⁰ a poté, co se stal psychiatrem a jeho raná práce se ponořila do psychopatologie, obrátil svou pozornost k existenciální filozofii.¹¹ Jaspers, ovlivněný mysliteli jako Søren

⁹ JASPERS, Karl. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-335-3. s.9-11.

¹⁰ BLECHA, Ivan. *Filosofie: (základní problémy)*. 2., opravené a rozšířené vyd. Olomouc: Fin, 1996. ISBN 80-7182-032-6. s.189.

¹¹ Tamtéž.

Kierkegaard¹² a Edmund Husserl¹³, vyvinul jedinečný existencialistický pohled, který prostupuje jeho zkoumání viny. Důležité je také zmínit, že jeho manželka byla židovského původu a on byl tedy označován jako „jüdische Versippte“¹⁴ měl tedy k celé situaci velmi blízko a velmi to jeho dílo ovlivnilo.¹⁵

2.2.1 Existencialismus a transcendence

Existencialistický pohled Jaspersa zdůrazňuje důležitost individuální odpovědnosti a transcendence. Pro Jaspersa není transcendence útekem od reality, ale autentickým zapojením se do ní.¹⁶ Tato existenciální struktura se stává klíčovým pozadím pro jeho analýzu viny, když se pohybuje ve složitosti viny a odpovědnosti v kontextu historických zvěstev.

2.3 Přehled o Otázce viny

2.3.1 Historický kontext

Dílo s názvem *Otázka viny* vzniká v roce 1946, jako reakce na druhou světovou válku a krutosti spáchané nacistickým režimem. Jaspers, sám jako hlasitý kritik nacistů, konfrontuje morální devastaci způsobenou válkou. Dílo je filozofickým pojednáním i výzvou k introspekci a vyzývá čtenáře, aby se potýkali s vinou, kterou nese národ. Původně byla určena pro německý národ, ne aby jej obviňovala ale spíš, aby mu pomohla vyrovnat se s vinou vlastní. Jednoduše se snažila pomoci lidem po válce.¹⁷

2.4 Rozdělení viny

Hned na začátku knihy Jaspers rozděluje vinu do 4 kategorií. Jsou to kriminální vina, politická vina, morální vina a metafyzická vina. Při posuzování těchto čtyř typů viny je důležité mít na paměti, že Jaspers je rozděluje do dvojic podle toho, zda odrážejí "vnitřní", nebo "vnější" smysl, tedy zda se vztahují k "vnějšímu" právnímu nebo politickému světu, nebo "vnitřním" požadavkům svědomí a etiky.

¹² JASPERS, Karl. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-335-3. s. 56-100.

¹³ Tamtéž. s. 32.

¹⁴ židovského poskvrněného

¹⁵ LANG, Berel. "Die Schuldfrage' Sixty Years After." *The Review of Metaphysics*, vol. 60, no. 1, 2006. s. 102. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20130741>. [citováno 2024-01-10].

¹⁶ THURNHER, Rainer; RÖD, Wolfgang a SCHMIDINGER, Heinrich. *Filosofie 19. a 20. století. Dějiny filosofie (OIKOYMENH)*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-177-9. s. 253.

¹⁷ JASPERS, Karl. *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-35-3. s. 9-10 a 20-25.

Člověk je buď obviněn zvenčí, ze strany světa – to je v případě viny kriminální a politické, - nebo zevnitř, ze strany své vlastní duše. – to je u viny morální a metafyzické¹⁸

2.4.1 Kriminální vina

První kategorií viny, kterou lze identifikovat, je kriminální vina. Tato kategorie je relativně jednoduše pochopitelná a málo problematická. Zahrnuje zločiny proti zákonu, jako je vražda, krádež nebo znásilnění, které jsou většinou trestány ve všech společnostech podobně. Naprostá většina společnosti chápe, že se jedná o činy, které jsou zakázané. Tato forma viny vychází ze zlatého pravidla: nečiň druhým to, co nechceš, aby činili tobě.

V hodnocení těchto činů hraje klíčovou roli soud, který prostřednictvím formálního postupu pečlivě zkoumá skutkovou podstatu a aplikuje na ni platné zákony.¹⁹

Příkladem kriminální viny může být již výše zmíněná vražda, a pro obvinění z této trestné činnosti může být postavena osoba nebo skupina osob, které se na daném činu podílely. Je však důležité poznamenat, že nelze obvinít ze spáchání trestného činu kolektiv jako celek.

Někteří mohou argumentovat tím, že kriminální vina může být stanovena pouze v případě prokázání samotného zločinu. Definice zločinu je odvozena ze skutkové podstaty daného činu a zákona, který jej reguluje. Bez existence zákona neexistuje ani zločin, a tedy není možné hovořit o kriminální vině.

2.4.2 Politická vina

Druhým typem viny je politická vina, která zahrnuje zločiny, jež převážně páchají státníci vůči vlastnímu státu. Většina velkých zločinů, jak Jaspers uvádí, pochází od státníků, ačkoli mohou být někdy spáchány i teroristy. Karl Jaspers tvrdí, že občané nesou část viny za politické zločiny svých státníků, protože jsou odpovědní za volbu své vlády. Tato situace rozděluje společnost na ty, kteří se s tímto stanoviskem ztotožňují, a na ty, kteří se od toho distancují. Současně je populární

¹⁸ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6. s. 13-14.

¹⁹ Tamtéž. s. 7.

argumentovat tím, že danou vládu nevolili, což podle Jasperse nezpochybňuje politickou vinu, ale spíše ukazuje na slabiny demokracie.²⁰

Hodnotící instancí v případě politické viny je vítězná mocnost a její vůle vůči poraženému státu. Soud nad daným státem je prováděn vítěznou stranou nebo státem.²¹ Velmi zajímavé je, že Jaspers neklade žádné limity na tento trest, což naznačuje, že jeho kniha je zaměřena spíše na samotné viníky než na soudce. Pro ně může být irelevantní, zda je trest, který dostanou, považován za etický či neetický.

Zde je zásadní položit si otázku, zdali je možné, aby existovali lidé zcela apolitičtí, kteří by politikou nebyli ovlivněni a neúčastnili se jí? Podle mě je to velmi nepravděpodobné, protože i ti, kteří politiku odmítají, jsou stále ovlivněni státním řádem, který jim umožňuje žít. Každý občan má možnost volit nebo se nezúčastnit voleb, ale nese odpovědnost za svůj svobodný výběr. Podle Jasperse nelze uniknout politické odpovědnosti, a i když nesouhlasíme s politikou, můžeme být postiženi politickou vinou. Jaspers se také zamýšlí nad tím, že opravdu apolitická osoba by neměla hodnotit konkrétní politické činy a pokud tak činí, už není apolitická.²²

V kontextu Československa může být příkladem politické viny odsun sudetských Němců a potrestání všech Němců, kteří se nepostavili proti Hitlerovi.

2.4.3 Morální vina

Třetím druhem viny je morální vina, která se liší od kriminální viny tím, že nemusí nutně porušovat zákony dané země, ale spíše morální či etické principy. Jestliže provedeme něco, co je sice špatné, ale není to v rozporu se zákonem, jedná se o morální vinu.

Jaspers uvádí příklad vojáka, který na rozkaz nadřízeného někoho zabije. Tento čin není kriminálním zločinem, protože voják musí poslouchat rozkazy, ale je to špatný skutek, za který by měl nést část viny. Mohou zde existovat polehčující

²⁰ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6. s.7.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž. s.36.

okolnosti v závislosti na míře nebezpečí, vydírání nebo teroru, pod nímž byl daný rozkaz vydán, které mohou ovlivnit míru viny. Tento druh činu nemůže být posuzován soudcem, ale pouze svědomím jednotlivce, nebo může být diskutován s někým, kdo má zájem o duši dotyčné osoby, například s přáteli nebo milovanou osobou.²³

Zde si každý za sebe pokládáme otázku: „V čem je moje vina?“²⁴

Jaspers poukazuje na to, že to, co je morální pro jednoho, nemusí být morální pro druhého, a morální hodnoty se mohou lišit i v rámci společnosti. Je nesporné, že pro každého může být morální hodnota něčeho odlišná. Co je považováno za morální v určitém izolovaném domorodém společenství, nemusí být považováno za morální v moderní civilizované společnosti. Navíc, co může být morální pro jednoho člena společnosti, nemusí být morální pro jiného, ačkoli žijí ve stejném prostředí. Je možné, že i když žijeme ve stejné společnosti můžeme se řídit morálkou rozdílnou.

Je též možné, že někteří lidé nejsou schopni pociťovat vinu, lítost, a tudíž nelze dosáhnout skutečné proměny. Když člověk není schopen vnímat svoji vinu, nemůžeme hovořit o morální vině.²⁵ Jaspers ve své knize zdůrazňuje, že i při páchání zla může být člověk přesvědčen, že jedná správně, pokud je jeho svědomí zkreslené falešnými ideály a vírami. Došlo tu ke klamání jejich vlastního svědomí. „Právě tehdy, když byl člověk z počátku veden poctivým svědomím a dobrou vůlí, musí být zklamání – včetně zklamání sebou – to nejsilnější. Vede ho k tomu, aby zkoumal i nejlepší víry ve světle otázky, jak je odpověden za svou iluzi.“²⁶ Morální vina je podle Jasperse vnímána jako „slepotu vůči neštěstí druhých.“²⁷

²³ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6. s.7.

²⁴ Tamtéž. s.36.

²⁵ Tamtéž. s.37.

²⁶ Tamtéž. s.39.

²⁷ Tamtéž. s.42.

2.4.4 Metafyzická vina

Posledním druhem viny je metafyzická vina, což je nejspíše nejsložitější a nejvíce diskutovaná kategorie. Jaspers argumentuje, že existuje solidarita mezi lidmi, a proto jako lidské společenství neseme alespoň částečnou odpovědnost za všechny zločiny, k nimž dochází. Nebo alespoň za ty, kterým jsme mohli zabránit. Podle Jasperse platí: "Jestliže jsem neučinil všechno, co jsem mohl, abych jim zabránil, jsem spoluvinen. Jestliže jsem nenasadil svůj život, abych zabránil zavraždění druhých, ale jen přihlížel, cítím se vinen způsobem, který nelze právně, politicky a morálně přiměřeně postihnout."²⁸

Jako příklad lze uvést občana Československa v době vlády Komunistické strany, který měl antipatie vůči režimu, ale nejednal aktivně. Tento občan by podle Jasperse neměl kriminální, politickou ani morální vinu, protože nejednal proti etice.

Z etického pohledu je obhajitelné, že chtěl chránit sebe a svou rodinu, a není jeho morální povinností obětovat svůj život, pokud s jistotou vím, že tím ničeho nedosáhnu.²⁹ Skutečnost, že žijeme, je podle Jasperse naším základním proviněním, a rozhodnutí nezasáhnout je zdrojem naší viny. „Jsme si před Bohem hluboce vědomi naší viny.“³⁰ Má tedy vinu metafyzickou, takovou vinu, kterou mu nemůže předhazovat nikdo jiný. Jako instanci zde Jaspers uvádí Boha, který jako jediný může tyto činy soudit.

„Každý z těchto druhů vin vede k nějakému důsledku. U kriminální viny je důsledkem trest, o němž rozhodne soudce, pro politickou vinu je důsledek ztráta nebo omezení politické moci, z morální viny vyrůstá morální náhled a tím i pokání a obroda – vnitřní proces, který má důsledky i ve vnějším světě, a z metafyzické viny vyplývá proměna vědomí vlastního Já před Bohem a může vést k počátku nového vnitřního života.“³¹

²⁸ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6. s.8.

²⁹ Tamtéž. s.43.

³⁰ Tamtéž. s.45.

³¹ PREISOVÁ, Petra. *Otázka viny v díle Karla Jasperse a Hannah Arendtové*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy. PhDr. Marta Goňcová CSc. s.39.

2.5 Klíčové argumenty a témata

Otázka viny od Jasperse je mnohostranným zkoumáním viny, zahrnující historické, filozofické a etické dimenze. Některé klíčové argumenty a témata zahrnují kolektivní vinu nebo morální individualismus.

2.5.1 Kolektivní vina

V knize Jaspers představuje koncept nazývaný kolektivní vina. Zde zkoumá otázku, zda je možné přičítat vinu celému národu, nebo zda je třeba ji připisovat pouze jednotlivcům. Jeho stanovisko je, že kolektivní vina platí pouze v kontextu politické viny. Jaspers tvrdí, že označit celou skupinu jako trestněprávně, morálně nebo metafyzicky vinnou je „omyl, k němuž má pohodlnost a nadutost průměrného, nekritického myšlení blízko.“³²

Jde v podstatě o formu spoluviny nás všech v souvislosti s politickou vinou. Jaspers sice zpochybňuje pojem kolektivní viny, ale současně argumentuje, že kolektivní odpovědnost je skutečná. Lidé v národě sdílí odpovědnost za činy své vlády.³³

2.5.2 Morální individualismus

Jaspers zdůrazňuje důležitost morálního individualismu a tvrdí, že každý člověk je zodpovědný za své morální volby a činy. Odmítá myšlenku přirozené národní viny, ale zdůrazňuje potřebu, aby se jednotlivci postavili své vlastní spoluvině.

2.6 Kritická analýza

2.6.1 Jaspersův koncept viny

Jaspersova představa viny je hluboce zakořeněná v existenciální filozofii. Pro Jasperse není vina pouze právní nebo morální koncept, ale hluboký existenciální zážitek. Vzniká z autentické konfrontace jednotlivce se svými činy a následky těchto činů.

³² JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6. s.16.

³³ Tamtéž. s.35.

2.6.2 Odmítnutí kolektivní viny

Odmítnutí kolektivní viny je klíčovým aspektem Jaspersovy práce. Tvrdí, že považovat celý národ za kolektivně vinný zjednodušuje složitosti individuálního jednání a morální odpovědnosti. Každý člověk, podle Jasperse, musí být hodnocen na základě svých individuálních činů a rozhodnutí.³⁴

2.6.3 Důraz na osobní odpovědnost

Knih klade silný důraz na osobní odpovědnost. Jaspers tvrdí, že jednotlivci se nemohou vyhnout své odpovědnosti tím, že se budou schovávat za kolektivní identity. Skutečného morálního pokroku lze dosáhnout prostřednictvím osobní reflexe a odpovědnosti.³⁵

2.6.4 Průsečík s existencialismem

Existenciální základy Jaspersova myšlení jsou patrné v celé knize. Existenciální vina, o níž hovoří Jaspers, vychází z vědomí jednatelce o své svobodě a rozhodnutích, která činí. Tato existenciální perspektiva dodává etickým úvahám o vině hloubku a přesahuje pouhé právní nebo společenské rámce.

2.7 Důsledky pro filozofii a etiku

2.7.1 Předefinování kolektivní odpovědnosti

Jaspersovo dílo zpochybňuje tradiční představy o kolektivní vině a vybízí k přehodnocení toho, jak společnosti počítají s historickými křivdami. Tím, že se zaměřuje na individuální odpovědnost, otevírá cesty pro jemnější chápání kolektivní odpovědnosti.

2.7.2 Historické zamyšlení a etické lekce pro budoucnost

Práce mimo jiné vyzývá k hlubokému historickému zamyšlení, naléhá na jednotlivce, aby porozuměli okolnostem, které vedly k morálním selháním a krutostem. Jaspers vyzývá k jasnému pohledu do minulosti, aby informoval etičtější budoucnost. „Otázka viny“ není pouze zkoumáním minulosti. Kdyby šlo v díle pouze o otázku viny německého národa jako takového, byla by pro nás tato

³⁴ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6. s.16.

³⁵ Tamtéž. s.14-15.

literatura zcela nerelevantní. Kniha slouží jako vodítko pro etické jednání v budoucnosti. Jaspers povzbuzuje společnost, aby se poučila z historie, a podporuje kolektivní závazek k prevenci opakování krutostí. Jaspers zde stanovuje různé principy, které lze uplatnit v různých situacích a v konfliktech dnešní doby. Dnes je „Otázka viny“ významným filozofickým textem pro každého, kdo se vinou zabývá na filozofické rovině.³⁶

2.7.3 Dialog a smíření

Jaspersova výzva k sebezkoumání a historické reflexi pokládá základy pro smysluplný dialog a usmíření. Přiznáním minulých křivd a přijetím osobní odpovědnosti se mohou jednotlivci a národy posunout k uzdravení a etické obnově.

2.8 Závěr kapitoly

Kniha *Otázka viny* od Karla Jaspere představuje monumentální příspěvek k filozofickému diskurzu o vině. Tím, že se Jaspers pohybuje ve složitém terénu individuální odpovědnosti a kolektivní historické odpovědnosti, poskytuje rámec, který přesahuje bezprostřední poválečný kontext a nabízí nadčasové vhledy do etických dimenzí viny. Když se Jaspersovou optikou ponoříme hlouběji do záležitostí viny, odhalíme nejen složitost historie, ale také trvalou relevanci existenciální filozofie při utváření našeho chápání morální odpovědnosti.

3 Pocit viny

Hned ze začátku práce jsme si definovali pocit viny jako „subjektivně prožívané přesvědčení vztahující se k minulosti, v němž si jedinec myslí, někdy i nesprávně, že něco zavinil; trpí výčitkami svědomí a očekává trest.“³⁷ V této kapitole se podíváme na vinu, konkrétně tedy na pocit viny, z jiné stránky.

³⁶ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6. s.56-57.

³⁷ HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-303-x. s. 410.

3.1 Odhalení emočního závěsu viny

Při prozkoumávání filozofického pohledu na téma viny je nezbytné zabývat se emocionálními rozměry, které podporují tuto složitou lidskou zkušenost. Vina není pouhý kognitivní konstrukt; rezonuje hluboko v lidském vědomí. Porozumění pocitům spojených s vinou poskytuje odstupňovaný pohled na její povahu, důsledky a etická zvažování.

3.2 Filozofická krajina viny a emocí

3.2.1 Emoce jako morální měřítko

Filozofové po celou historii zápasili s komplexním vztahem mezi emocemi a morálkou. Emoce, včetně viny, nejsou vnímány pouze jako subjektivní reakce, ale jako nedílné součásti morálního rozeznání. Morálku lze chápat jako soubor pravidel, kterými se má daná společnost řídit, aby respektovala integritu každého člena skupiny a žila s ním ve vzájemné shodě (nebo alespoň relativní harmonii). Skládá se z morálního uvažování, morálního rozhodování, morálního chování a morálních soudů.³⁸

Od Aristotela, který zdůrazňuje ctnostné emoce³⁹, po Davida Huma, který zkoumá morální city⁴⁰, filozofická krajina uznává roli emocí při formování etických úvah.

V jádru je vina emocí zakotvenou v našich morálních a etických strukturách. Psychologové často popisují vinu jako sebeprojevenou emoci, vznikající z rozpoznání, že činy jednotlivce se odchyľují od zvnitřnění morálních norem.⁴¹ Tato emocionální reakce působí jako morální kompas, vedoucí jednotlivce k reflexi nad svým chováním a motivující je k nápravě.

3.2.2 Vina a empatie

Spojení mezi vinou a empatií je stěžejním aspektem filozofického diskurzu. Zásadní roli v prožívání viny hraje empatie, schopnost porozumět a sdílet pocity

³⁸ TOMASELLO, M., & VAISH, A. (2013). Origins of Human Cooperation and Morality. *Annual Review of Psychology*, 64(1), 231–255. doi: 10.1146/annurev-psych-113011-143812. s.231. Volný překlad

³⁹Aristotelés toto zkoumá v knize *Nikomachova etika*

⁴⁰HUME, David. *A Treatise of Human Nature*. Edited by Ernest Campbell Mossner, Penguin Classics, 1985. s. 523.

⁴¹TANGNEY, June Price a FISCHER, Kurt W. *Self-conscious emotions: the psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride*. New York: Guilford Press, c1995. ISBN 978-0898622645. Volný překlad.

druhých.⁴² Zatímco Martin Buber zkoumá vztah „Já-Ty“ (kterému se budeme věnovat v následující kapitole), Emmanuel Levinas zdůrazňuje etický imperativ osobního setkání a hluboký smysl pro empatii, který se prolíná s emocemi viny.

3.2.3 Komplexita viny a proces přijetí

Jedním z klíčových bodů, které Jankélévitch zdůrazňuje ve své knize "Le Pardon" (Odpuštění), je složitost a těžkost viny. V jeho pojetí je vina hluboce zakořeněným a neoddělitelným aspektem lidské existence. Vina není pouze o externích činech nebo jednotlivých rozhodnutích, ale spíše o vnitřním stavu duše či vědomí. Člověk je neustále konfrontován s pocitem viny, který může být způsoben nejen skutečnými činy, ale i neprovedenými činy nebo neúmyslnými zanedbáními.

Důležitou součástí Jankélévitchovy filozofie viny je také zdůraznění nezbytnosti přijetí viny a následného obnovení morální rovnováhy. Podle něj je klíčové, aby člověk nejen rozpoznal svou vinu, ale také ji přijal a pokusil se napravit způsobené škody. Tento proces přijetí viny je základním krokem směrem k odpuštění, protože umožňuje transformaci pocitu viny v proces sebereflexe a osobního růstu.

Jankélévitch také reflektuje nad tím, že odpouštění není pouhým aktem zapomenutí či odpuštěním viny, ale spíše složitým a často bolestivým procesem, který vyžaduje hlubokou empatii, trpělivost a lásku. Odpouštění není jen o osvobození pachatele, ale také o osvobození oběti od břemene nenávisti a hořkosti.

3.3 Sartrovské úvahy o vině

Jean-Paul Sartre byl francouzský existenciální myslitel a spisovatel. Přichází s radikálním pojetím svobody anebo myšlenkou, že u člověka předchází existence esenci, zatímco u věcí předchází esence existenci.⁴³

Podle Sartra je pocit viny spojen s uvědoměním si své svobody a zodpovědnosti za své činy.

⁴² MUDr. SLÁMA, Ondřej. Ph.D., MUDr. VAFKOVÁ Tereza. Empatie vs. soucit. Základy komunikace v paliativní medicíně. Paliativní péče. Lékařská fakulta Masarykovy univerzity. Dostupné na: https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/lf/ps19/paliativni_pece/web/pages/06_07_empatie_soucit.html

⁴³ PETŘÍČEK, Miroslav. Úvod do (současné) filosofie: [11 improvizovaných přednášek]. 4. upr. vyd. Praha: Herrmann, 1997. s. 100-114.

3.3.1 Špatná víra a emocionální únik

Zkoumání špatné víry Jeana-Paula Sartra je složitě spojeno s emocionálním prostředím. Špatná víra neboli neupřímnost, v sartrovské filozofii zahrnuje sebeklamné vyhýbání se svobodě a odpovědnosti.⁴⁴ Emocionální úniky, včetně potlačování nebo popírání viny, se stávají projevem špatné víry a brání autentickému zapojení se do vlastních morálních rozhodnutí.

Sartre tvrdí, že jakýkoli pojem "prvotního hříchu" nebo "obecné viny" je ilustrací špatné víry.⁴⁵ Na rozdíl od obecného studu za vlastní bytí mohou být pocity vnitřně motivované osobní viny užitečné pro udržení sociálních struktur.

3.3.2 Emocionální autenticita a existenciální odpovědnost

Sartrův důraz na autenticitu vyžaduje opravdovou konfrontaci s emocemi, včetně viny. Autenticita v kontextu viny vyžaduje čestné uznání vlastních činů a emocionálních reakcí, které vyvolávají. Tato existenciální odpovědnost vyžaduje, aby jednotlivci procházeli složitostí viny, aniž by podleli sebeklamu nebo vyhýbavosti.

„Jsem vinen už jen proto, že jsem předmětem. Cítím se vinen vůči sobě samému, poněvadž souhlasím se svým absolutním odcizením; mám pocit viny vůči druhému, protože mu poskytuji možnost provinit se, tj. nedbat radikálně mé svobody jako takové.“⁴⁶

Podle Sartra je pocit viny spojen s uvědoměním si své svobody a zodpovědnosti za své činy. Tvrdí, že člověk je svobodný⁴⁷ a tvoří samostatně svou vlastní existenci, což zahrnuje i volbu svých činů. Když jedinec jedná v souladu se svou svobodou a zodpovědností, nemá pocit viny, protože si je vědom, že jednal v souladu se svými hodnotami a přesvědčeními.

⁴⁴PYDI, Aakash. Jean Paul Sartre: The Concept of Bad Faith and its Role in Ethical Analysis, 2008. Dostupné na: <https://medium.com/@aakashpydi/jean-paul-sartre-the-concept-of-bad-faith-and-its-role-in-ethical-analysis-93f4553fa242> [citováno 2024-02-10].

⁴⁵SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota: pokus o fenomenologickou ontologii*. Přeložil Oldřich KUBA. Knihovna novověké tradice a současnosti. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-097-1. s.475.

⁴⁶SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota: pokus o fenomenologickou ontologii*. Přeložil Oldřich KUBA. Knihovna novověké tradice a současnosti. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-097-1. s.442.

⁴⁷Tamtéž. s.510.

Nicméně, když jedinec jedná v rozporu se svou svobodou a zodpovědností, pocit viny vzniká jako důsledek tohoto jednání. Sartre tvrdí, že v tomto případě jedinec čelí nejen náhledu svého vlastního chování, ale také sebe sama jako svobodného subjektu, který mohl jednat jinak. Pocit viny tak vychází z uvědomění si tohoto rozporu mezi tím, kým člověk je a tím, jak jednal.

Sartre dále zdůrazňuje, že je důležité, aby jedinec nezůstal uvězněný ve svém pocitu viny, ale aby se pokusil porozumět svému jednání a přijmout plnou zodpovědnost za něj. Tím, že se člověk zaměří na pochopení důvodů a motivací svých činů, může se vyrovnat s pocitem viny a přijmout svou svobodu a zodpovědnost za své budoucí jednání.⁴⁸

3.4 Etika emočních reakcí na vinu

3.4.1 Sebeodpuštění a morální růst

Emocionální reakce na vinu nejsou statické; vyvíjejí se s časem. Filozofové jako Martha Nussbaumová a Alasdair MacIntyre zkoumají etiku sebeodpuštění a roli emocí v morálním růstu. Uvědomující si transformační potenciál viny, argumentují soucitným zapojením se do vlastních emocí jako katalyzátorem etického rozvoje.⁴⁹

3.4.2 Levinasova etika odpovědnosti

Emmanuel Levinas, se svou etikou odpovědnosti, zdůrazňuje etický význam emočních reakcí. Vina se v levinasovském rámci stává výzvou k reakci na potřeby druhého. Emocionální rezonance viny přesahuje osobní introspekci a vybízí jednotlivce, aby se eticky zabývali utrpením druhých.

Více se na Levinase zaměříme v následující kapitole, kde se zabývám jeho konceptem Tváře Druhého.

3.5 Buberův přístup k vině

Buber se zabývá přístupem k vině, jak ji chápou významné postavy psychologie, zejména Sigmund Freud a Carl Gustav Jung.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ NUSSBAUM, Martha C. *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. Princeton University Press, 2004. s. 699. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7sf7k>. [citováno 2024-02-06].

Freud a Buber přistupují k pojmu viny z odlišných perspektiv. Podle Freuda jsou pocity viny spojeny s obavami z potrestání za porušení společenských tabu, což vychází z lidského strachu a zákazů ve společnosti. Freud považoval vinu za projev přestupku vůči autoritám, zejména rodičům a společnosti, často spojeného s oidipovským komplexem. Podle něj následuje po takovém přestupku strach z trestu a touha po pokání. Zároveň zdůrazňoval libidózní potřebu po trestu, což znamená, že viník se často cítí přitahován k trestu jako součásti procesu uspokojení.⁵⁰ Freud narozdíl od Bubera odmítal metafyzické a náboženské teorie o vině jako absolutním konceptu a neuznával možnost navázat s ní nějaký reálný vztah. Takže podle něj vina neměla ontologický charakter.

Buber naopak vnímá vinu jako ontologický fenomén, který existuje nezávisle na tabuizaci a předchází tomu, co považujeme za morální zákazy. Buber argumentuje, že psychoanalytické teorie, jako je Freudova, se příliš soustředí na odhalování a redukci pocitů viny na psychické fenomény a opomíjejí skutečné kořeny viny v životních událostech.⁵¹ Buber zdůrazňuje důležitost psychoterapeutů přijímat vinu jako neoddělitelnou součást lidského bytí a vhodně ji zohledňovat při léčbě.⁵² Oba autoři se také zabývají otázkou, jakým způsobem psychoterapeuti reagují na existenční vinu a zda jsou oprávněni zasahovat do vztahu pacienta k jeho vině.

Naopak Jung akceptoval mysticko-náboženské koncepty a považoval je za projekce individuální duše, které zobrazují její jedinečnost. V jeho studiích však nenacházíme vinu jako objektivní realitu vztahu mezi člověkem a světem, protože Jung nepovažoval individuální duši za entitu, která by mohla vytvářet skutečný vztah s vnějším světem.⁵³

⁵⁰ FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0109-5. s. 362-364.

⁵¹ NĚMEC, Jiří (ed.). *Bolest a naděje: deset esejů o osobním zranění*. Praha: Vyšehrad, 1971. ISBN: 33-383-71. s. 168.

⁵² NĚMEC, Jiří (ed.). *Bolest a naděje: deset esejů o osobním zranění*. Praha: Vyšehrad, 1971. ISBN: 33-383-71. s. 165-167.

⁵³ SLEZÁKOVÁ, Veronika. *Vina, očištění, odpuštění*. Bakalářská práce, vedoucí Keřkovský, Pavel. Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta, Katedra teologické etiky, 2016. s. 19.

3.6 Závěr kapitoly

Při zkoumání pocitů spojených s vinou odkrýváme bohatou emocionální krajinu, která se prolíná s filozofií, psychologií a kulturní dynamikou. Vina není monolitický zážitek, ale jemná souhra emocí, ovlivněná individuálními, kulturními a filozofickými faktory. Když se pohybujeme ve spletnosti emocionálních dimenzí viny, získáváme hlubší vhled do jejích etických důsledků a transformačního potenciálu, který je vlastní lidské zkušenosti morální odpovědnosti.

4 Stud

4.1 Odhalení filozofického pojmu studu

Stud, silná a složitá emoce, zaujímá ve filozofickém diskurzu jedinečné místo. Na rozdíl od viny, která se často točí kolem pocitu špatného jednání, stud se noří do hlubších vrstev vlastní hodnoty a identity. Zkoumání studu z filozofické perspektivy otevírá bránu k pochopení jeho etických důsledků, kulturních variací a složité souhry mezi jednotlivcem a společností.⁵⁴ V této kapitole se ponoříme do hlubin studu a budeme se snažit pochopit jeho kořeny, projevy a etické důsledky.

4.1.1 Definice studu

Stud je komplexní emocionální reakce na domnělé selhání nebo porušení společenských norem.⁵⁵ V historii se filozofové potýkali s definováním studu, jeho odlišením od viny a rozkrýváním jeho psychologických a existenciálních rozměrů.

Vina a stud jsou považovány za základní emoce. Vinu člověk cítí, pokud věří, že se mohl vyhnout jednání porušující vlastní standardy. O stud se ale jedná v případě, že osoba nevěří, že se může nebo mohla vyhnout jednání porušující osobní normy nebo individuální měřítko.⁵⁶

„V některých jazycích prý není žádný rozdíl mezi studem a vinou – je to jedno slovo nebo se tato slova používají jako synonyma. Proto je velmi důležité tyto

⁵⁴ SANQUIS [online]. Praha, 2009, č.67, s.40. Dostupné z: <http://www.sanquis.cz/> [cit. 2024-02-01].

⁵⁵ PLHÁKOVÁ, Alena. Učebnice obecné psychologie. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1387-3. s.410

⁵⁶ KRÁMSKÝ, David. *Filozofické základy psychologie morálky*. Vydání první. Liberec: Bor, 2015. ISBN: 978-80-87607-43-5. s. 60.

pocity odlišit, i když mezi nimi v konkrétní kultuře není žádný rozdíl – jsou velmi odlišné. Oba pocity mají podle Neufelda kořeny ve frustraci. Něco nefunguje, jak bych si přála. Ale stud se týká přímo mé osobnosti: „Nejsem dobrá, něco se mnou musí být špatně“. Zatímco pocit viny je o mých činech: „Tohle bych mohla udělat lépe“. A to je něco docela jiného. V „Tohle bych mohl udělat lépe“ je vždy místo pro zlepšení nebo adaptaci. Na rozdíl od „Nejsem dobrý“, které může vést k zoufalství a depresi a souvisí s našimi hlubokými nejistotami zakořeněnými hluboko v našem dětství.“⁵⁷

4.1.2 Stud jako sociální emoce

Filozofové dlouho diskutovali o rozdílech mezi studem a vinou. Zatímco vina je často zvnitřňována a vychází z pocitu osobní odpovědnosti, stud je ze své podstaty společenský. Stud zahrnuje vnímané selhání v očích ostatních, vedoucí k hlubokému pocitu nedostatečnosti a touze po ústupu nebo skrytí.⁵⁸

R. Benedictová tvrdí, že stud je spojen s porušením kulturních či společenských hodnot a musí být odhalen druhými. Z jejich strany zde dochází k negativnímu hodnocení a tím je stud tvořen. Na rozdíl od toho je pocit viny způsoben porušováním naší vnitřní hodnoty, tedy negativním hodnocením sama sebe.⁵⁹

4.1.3 Vina a odpovědnost, stud a identita

Dichotomie mezi vinou a studem rozlišuje jejich filozofické základy. Vina je spojena s pocitem odpovědnosti za své činy, zatímco stud se noří do oblasti identity.⁶⁰ Sartrovo zkoumání „špatné víry“ zahrnuje obě emoce, ale stud se v tomto kontextu stává odrazem roztržitého a neautentického já.⁶¹

⁵⁷VIZELMAN, Lina. Vina, stud a zranitelnost. Hřejivá Deka, Čaj a Kapesníčky. Dostupné z: <https://hrejivadeka.cz/blog/vina-stud-a-zranitelnost/> [citováno 2024-02-08].

⁵⁸BERNSEN, M., & MANSTEAD, A. S. R. (2007). On the relationship between responsibility and guilt: Antecedent appraisal or elaborated appraisal? *European Journal of Social Psychology*, 37(4), 774–792. <https://doi.org/10.1002/ejsp.397>

⁵⁹KRÁMSKÝ, David. *Filozofické základy psychologie morálky*. Vydání první. Liberec: Bor, 2015. ISBN: 978-80-87607-43-5. s. 60.

⁶⁰CHALOUPKOVÁ, J. Že se nestydíš! Aneb co se studem a pocitem viny?. Tavia. 2009. Dostupné z: <https://www.tavia.cz/vina-a-stud/> [citováno 2024-02-01].

⁶¹CLINE, Austin. Zkoumání *Sartrových existenciálních témat o špatné víře a padlosti* [online]. Eferrit. Dostupné z: <https://cs.eferrit.com/zkoumani-sartrovych-existencialnich-temat-o-spatne-vire-a-padlosti/> [citováno 2024-02-01].

4.2 Kulturní variace v prožívání studu

Jak už jsem uvedla výše, v některých jazycích není údajně žádný rozdíl mezi pojmem studu a viny a jsou používány jako synonyma. Stejně tak jsou tyto pojmy jinak vnímány různými částmi společnosti, proto je potřeba se i na toto téma zaměřit.

Kulturní vlivy významně formují zkušenost a vyjádření studu. V kolektivistických kulturách, kde má skupina nesmírný význam, může být stud prožíván intenzivněji. Činy jednotlivce se odrážejí na celou skupinu, čímž se stud stává společnou emocí s širšími společenskými důsledky.

Kultury východního typu, založené na kolektivismu, upřednostňují hanbu jako hlavní formu morálního trestu. Benedictová rozlišuje kultury podle toho, zda se hluboce zakládají na "hanbě" (shame) nebo na "vině" (guilt). Kultury s převahou hanby jsou založeny na zklamání z činů, které neodpovídají očekávaným normám, přičemž tento pocit nelze odstranit pouhým uznáním a odčiněním. Hanba je vnímána jako základ ctnosti a je způsobena kritikou druhých lidí.⁶² Na to se můžeme podívat v následující ukázce z díla Ruth Benedictové:

„Hanba v japonské etice stejně autoritativní místo jako „čisté svědomí“, „život v souladu s božími příkázáními“ a vyhýbání se hříchu v etice západní.“ „Podobně jako ve všech kmenech či národech, kde je hanba silně pocíťována, znamená primát hanby v japonském životě neustálý ohled všech lidí na to, jak jejich činy posuzuje okolí.“⁶³

Naopak v západních kulturách, které jsou známy pro svůj individualismus, může stud nabýt osobnějšího rozměru. Pozornost se přesouvá od kolektivu k jednotlivci, a stud je spojen s domnělým selháním naplnit osobní nebo společenská

⁶² SOUKUP, Martin. Život a vzorce Ruth Fulton Benediktové v knize: BENEDICT, Ruth. Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury. KULA. Praha: Malvern, 2013. ISBN 978-80-86702-45-2. s.22

⁶³ BENEDICT, Ruth. Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury. KULA. Praha: Malvern, 2013. ISBN 978-80-86702-45-2. s.211

očekávání. Porozumění těmto kulturním variacím prohlubuje naše pochopení různých způsobů, jakými se stud projevuje.⁶⁴

Větší důraz je kladen na vinu jako hlavní formu morálního trestu. Kultury viny se zakládají na absolutních standardech morálky a posilování individuálního svědomí. Benedictová připomíná, že i v těchto společnostech může existovat hanba, ale není tak významná jako ve východních kulturách. V obou případech však společenské očekávání a normy ovlivňují prožívání morálního trestu a chování jednotlivců. Na rozdíl od východní kultury, je zde sankcí vina a ne stud. Benediktová píše: „Významnou americkou sankcí za špatné chování je vina; člověk, který ji už necítí, protože jeho svědomí je otupělé.“⁶⁵

4.3 Filozofické pohledy na stud

4.3.1 Buberův vztah "Já-Ty"

Filozofie Martina Bubera, zejména jeho koncepty Já, Ty a Ono, nabízí hluboký vhled do mezilidských vztahů a může být rozšířena do diskuzí o morální vině a odpovědnosti. Buber tvrdí, že existence Já-Ty a Já-Ono odráží dvojí způsob, jak vnímáme svět, a může být relevantní při zkoumání různých druhů viny v kontextu lidských interakcí. Buber mluví o tom, že žijeme ve dvojitě světe a můžeme v něm zaujmout dva postoje, které lze popsat slovními dvojicemi. Tou první je dvojice Já-Ty a tou druhou je dvojice Já-Ono.⁶⁶

Buber tvrdí, že Já nemůže být samo o sobě. „Já je vždy jen buď z Já-Ty nebo Já-Ono. Být Já a říkat Já je totéž. Kdo říká jedno ze základních slov, vstupuje do něho a stojí v něm.“⁶⁷

V Buberově filozofii se vztah Já-Ty stává základem pro autentické a vzájemné porozumění mezi lidmi. Tato forma vztahu zdůrazňuje jedinečnost a neopakovatelnost každé lidské bytosti. Z hlediska viny by se pak mohlo jednat o

⁶⁴ MURRAY, Abdu. Canceled: How the Eastern Honor-Shame Mentality Traveled West. The Gospel Coalition, 2020. Dostupné z: <https://www.thegospelcoalition.org/article/canceled-understanding-eastern-honor-shame/> [citováno 2024-02-05].

⁶⁵ BENEDICT, Ruth. Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury. KULA. Praha: Malvern, 2013. ISBN 978-80-86702-45-2. s.232

⁶⁶BUBER, Martin. Já a ty. Velká řada (Votobia). Olomouc: Votobia, c1996. ISBN 80-7198-042-0. s.7

⁶⁷ Tamtéž. s.7

porušení tohoto vzájemného respektu a autenticity. „Tomu, kdo říká Ty, není předmětem žádné „něco“. „Ty nehraničí s ničím, ale je to dvojice, která utváří vztah. Na rozdíl od Ono lze Ty říkat pouze celou bytostí.“⁶⁸

Naopak Buberovo pojetí Já-Ono reflektuje pragmatičtější pohled na svět, kde jsou věci kolem nás vnímány jako objekty, s kterými můžeme manipulovat. Tento pohled na svět může být spojen s materialismem a nedostatkem citlivosti k autentickým mezilidským vztahům. Ono je něco. Něco, co vnímám. Něco, co pocítuji. Něco, co chci. Něco, co cítím. Něco, na co si myslím. Něco, co si představuji. Něco, co můžu popsat. Něco, co můžu spočítat, vykalkulovat si. Toto, a ještě něco víc – všechny pochody tomu podobné, jsou Ono. Ono neexistuje samo o sobě, ale vždy hraničí s dalšími Ono.⁶⁹

Podle Bubera je Ono zkušenost a Ty je vztah nebo setkání. Ty je skutečným životem, zatímco Ono je světem věcí kolem nás.

V kontextu morální viny může Buberova filozofie nabídnout perspektivu, že porušení vztahu Já-Ty je rovnocenné s porušením etických norem, protože tyto normy jsou zakotveny ve vzájemnosti a autenticitě mezilidských interakcí. Porušení vztahu Já-Ty by tak mohlo být chápáno jako porušení morálních hodnot spojených s lidskými vztahy.

„Kdyby neexistovalo Ono, nemohl by člověk žít. Ale ten, kdo žije pouze s ním, není člověkem.“⁷⁰ Jeho kritika dnešní společnosti, která upírá pozornost vztahu Já-Ty ve prospěch materialismu, může souviset s diskuzemi o politické a morální vině v moderní době. Nedostatek důrazu na autentické mezilidské vztahy může vést k etickým zádrhelům a odcizení ve společnosti. I přesto Buber připisuje existenci Já-Ono místo nutné základny lidského pobývání ve světě. Bez jednoho by nebylo druhé. Jenom s jedním by byl život nedokonalý, prázdný nebo naopak moc plný.

⁶⁸ Tamtéž. s.8

⁶⁹ Tamtéž. s.8

⁷⁰ BUBER, Martin. Já a ty. Velká řada (Votobia). Olomouc: Votobia, c1996. ISBN 80-7198-042-0. s.65

4.3.2 Emmanuel Levinas a Tvář Druhého

Emmanuel Levinas, francouzský filozof litevského původu,⁷¹ je dalším významným filozofem, jehož myšlenky mají hluboký vliv na naše chápání viny a odpovědnosti v mezilidských vztazích. Lévinas se zabývá ve svém filozofickém pojednání *Totalita a nekonečno* fenoménem tváře druhého člověka, a také studem před druhou tváří.

Levinas zdůrazňuje, že v setkání s Druhým se náš pohled na svět mění, že v setkání s Druhým se otevíráme novým možnostem poznání a odpovědnosti. Místo sebe sama a vlastních zájmů nyní začínáme brát v úvahu potřeby a práva druhých lidí.⁷² Druhá tvář reprezentuje jedinečnost a transcendenci, která nás vyzývá k akceptaci a respektu k druhým lidem. Je to prostředek, skrze který začínáme chápat svou morální povinnost vůči druhým a vnímat jejich utrpení a potřeby.

Tento posun od sebelásky k lásce k Druhému je klíčovým prvkem Levinasovy filozofie viny a odpovědnosti.

Pokud jde o vinu, Levinas tvrdí, že jsme vinni vůči Druhému již tím, že jsme od něj odlišní a oddělení. Naše existence přináší utrpení Druhému tím, že mu bráníme v jeho svobodě a jedinečnosti.⁷³ Levinasova koncepce viny je tedy úzce spjata s naší schopností pochopit a přijmout Druhého, a tím se stát odpovědnými za jeho blaho a utrpení.

Levinasova filozofie Druhé tváře nám poskytuje hluboké porozumění morální viny a odpovědnosti v mezilidských vztazích. Je to pozvání k transcendenci našich egoistických zájmů a k otevření se k druhým s respektem, soucitem a láskou. Tímto způsobem Levinas nabízí perspektivu, jak chápat a řešit dilemata související s vinou a odpovědností v našich mezilidských interakcích.

Levinasovská etika se svým důrazem na odpovědnost vůči druhému staví stud jako morální sílu. Stud se stává uznáním etického požadavku kladeného na sebe

⁷¹ LEVINAS, Emmanuel. *Být pro druhého: (dva rozhovory)*. Přeložil Jan SOKOL. Logos (Zvon). Praha: Zvon, 1997. ISBN 80-7113-217-9. s.9.

⁷² LEVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno: (esej o exterioritě)*. Oikúmené (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-20-8. s.36.

⁷³ Tamtéž. s.157-159.

tváří v tvář zranitelnému Druhému. Nepříjemnost studu je v tomto rámci připomínkou přetrvávající etické povinnosti reagovat na potřeby druhých.

V Levinasově etické filozofii zaujímá důležité místo i pocit studu. Levinas se zajímá o to, jak stud a vina ovlivňují naše mezilidské vztahy a naši morální odpovědnost vůči Druhému.

Stud je pro Levinase důležitým emocionálním fenoménem, který nám pomáhá vnímat a respektovat Druhého. Když cítíme stud, uvědomujeme si naši vlastní omezenost a nedokonalost v porovnání s Druhým. Tento pocit studu nás vede k sebereflexi a kritickému zkoumání našeho vlastního chování a postoje vůči druhým lidem. Stud spojen s naším odhalením se před Druhým a s naším úsilím být autentickými a zodpovědnými ve vztahu k němu. Stud nás vyzývá k přijetí našich chyb a nedostatků a k ochotě se učit a růst jako lidské bytosti.⁷⁴

V Levinasově filozofii studu je důležité si uvědomit, že pocit studu není jen negativní emocií, ale také prostředkem k osobnímu a morálnímu rozvoji. Skrze stud se učíme empatii, soucitu a respektu k Druhému, což nás posiluje v naší schopnosti být odpovědnými a ohleduplnými ve vzájemných vztazích.

Levinasův pohled na stud a vztah k Druhému poskytuje hluboké pochopení morálního a emocionálního rozměru našich mezilidských interakcí. Stud nás vyzývá k pokornosti, otevřenosti a respektu vůči Druhému, což je klíčem k budování harmonických a eticky odpovědných vztahů.

4.3.3 Jean-Paul Sartre

Sartre přistupoval k pocitu studu jako k důsledku sociálních interakcí a vnímání sebe sama v očích druhých.⁷⁵ Pro něj byl stud spojen s uvědoměním si vlastního chování nebo vlastností, které jedinec považuje za nedůstojné nebo nepřijatelné ve společenském kontextu, nejen v přítomnosti, ale i v minulosti.

„Včerejší pocit studu, jenž byl pocitem studu pro sebe, je i dnes pocitem studu a můžeme ho stále esenciálně popsat jako bytí pro sebe. Minulost se dává jako bytí

⁷⁴ LEVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno: (esej o exterioritě)*. Oikúmené (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-20-8. s.68-73.

⁷⁵ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota: pokus o fenomenologickou ontologii*. Přeložil Oldřich KUBA. Knihovna novověké tradice a současnosti. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-097-1. s.264.

pro sebe, jež se stalo bytím v sobě. Když pocit studu prožívám, není tím, čím je. Nyní, když jsem jím byl, mohu říci: byl to pocit studu. Tím, čím byl, stal se za mými zády; teď má trvalost a stálost bytí v sobě, je věčný ve své danosti, patří zcela sobě samému jako bytí v sobě.⁷⁶ Sartre přináší zajímavou reflexi na povahu emocí a minulosti. Zdůrazňuje, že i když pocit studu může být v minulosti, stále má určitou platnost a trvání v bytí jedince.

Z pohledu Sartra lze stud chápat i jako projev napětí mezi tím, jak jedinec chce být vnímán ostatními a jak se skutečně vnímá sám. Tento rozpor mezi ideálním obrazem sebe sama a skutečností může vyvolat stud jako reakci na rozpory a konflikty ve vnímání vlastní identity nebo může vést k pocitování nejistoty a nízké sebeúcty. Autor používá příkladu vyslovení vulgárnosti, aby ilustroval, jak stud vzniká a projevuje se v interakci s ostatními lidmi. Když si jedinec uvědomí přítomnost druhých a jejich hodnocení, začne se stydět za své jednání. Tímto způsobem se stud stává prostředkem, jak vnímáme sami sebe prostřednictvím očí druhých.⁷⁷

Celkově lze říci, že pro Sartra je stud spojen s vědomím vlastního sociálního postavení a sebeuvědoměním v rámci mezilidských vztahů a společenských očekávání.

4.4 Stud jako morální síla

4.4.1 Stud a morální reflexe

Zatímco se na stud často nahlíží negativně, někteří filozofové tvrdí, že může sloužit jako mocná síla pro morální reflexi.⁷⁸ Stud nutí jednotlivce, aby se postavili svým morálním selháním a zpochybnili etické základy svých činů.⁷⁹ Martha Nussbaumová ve svém zkoumání emocí a etiky tvrdí, že stud může být katalyzátorem morálního růstu.⁸⁰

⁷⁶ Tamtéž. s. 165.

⁷⁷ Tamtéž. s. 263.

⁷⁸ GILBERT, Bennett. Shame and History, *Geschichtstheorie am Werk*. 2024. Dostupné z: <https://gtw.hypotheses.org/22003> [citováno 2024-02-06].

⁷⁹ MANION, Jennifer C. The Moral Relevance of Shame. *American Philosophical Quarterly*, vol. 39, no. 1, 2002. s. 73–90. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20010058>. [citováno 2024-02-06].

⁸⁰ NUSSBAUM, Martha C. *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. Princeton University Press, 2004. s. 699 dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7sf7k>. [citováno 2024-02-06].

4.5 Stud, identita a autentičnost

4.5.1 Stud a roztržštěné Já

Filozofové jako Jean-Paul Sartre a Heidegger zkoumají dopad studu na Já. Stud v těchto existencialistických rámcích odhaluje roztržštěnost sebe sama a vystavuje jednotlivce autentickému vyrovnání se s vlastní existencí. Stává se tak hlubokým setkáním se svou zranitelností a smrtelností.

4.5.2 Etika sebezřijetí

Filozofické procházení studem také zahrnuje řešení etických důsledků sebezřijetí, přijímání sebe sama. Zatímco stud často vyvolává touhu skrýt se nebo popřít, řijetí vlastní zranitelnosti a nedokonalosti může vést k autentičtějšímu a etičtějšímu životu. Tato perspektiva zpochybňuje společenská očekávání a podporuje soucitné zapojení se do vlastní lidskosti.

4.6 Závěr kapitoly

Stud zve k filozofickému zkoumání podstaty identity, morálky a společenských očekávání. Postupně se setkáváme s různými perspektivami, od kulturních variací až po existenciální úvahy Martina Bubera, Emmanuele Levinase či Jeana-Paula Sartera. Porozumění studu z filozofického hlediska nejen prohlubuje naše pochopení této složité emoce, ale také osvětluje její hluboké důsledky pro etickou reflexi a konstrukci autentického Já v širším společenském kontextu.

5 Odpuštění

5.1 Úvod do odpuštění

Odpuštění, hluboký a transformační akt, zaujímá klíčové místo ve filozofickém a etickém zkoumání. Jak procházíme složitým terénem viny, studu a komplikací lidských emocí, stává se pochopení odpuštění klíčovým. Tato kapitola zkoumá odpuštění z různých filozofických perspektiv, zabývá se jeho povahou, etickými důsledky a jeho rolí v lidském prožívání vykoupení a usmíření.

5.2 Definice odpuštění

Existuje mnoho různých definic odpuštění, které se liší v závislosti na filozofických, interpersonálních nebo procesních hlediscích. Nicméně klíčové je pochopit, že odpuštění vzniká až v situaci, kde předtím došlo k urážce, přestupku nebo konfliktu. Urážky nebo přestupky jsou vnímány jako porušení očekávání, předpokladů a domněnek, což vyvolává negativní reakce, pocity nebo chování. Odpuštění pak slouží jako prostředek ke zmírnění těchto negativních reakcí a k řešení vzniklého nepohodlí a napětí.

Urážky nebo přestupky mohou být destruktivní, zejména pokud jsou opakované, nabité negativními emocemi a nejsou doprovázeny pocitem viny či omluvou ze strany viníka. Když se v životě člověka vyskytne konflikt, spor nebo urážka, existuje několik způsobů, jak s tím čelit, a jedním z nich je právě odpuštění.

Jankélévitch tvrdí, že činy, které máme odpustit, mohou být rozděleny do dvou kategorií, což odpovídá i dvěma formám odpuštění. První forma je psychologická, kdy uražená strana ustoupí od nároku na náhradu a potlačí své ego. Druhá forma je mravní a vztahuje se k činům, které na nás nebyly osobně zaměřeny. Odpuštění, které dříve spočívalo v zapomenutí urážek, nyní představuje akt omilostnění hříchu.⁸¹

Jankélévitch také rozlišuje mezi třemi způsoby odpuštění: zapomnění, prominutí a odpuštění. Zapomnění znamená, že jedinec se pokusí vymazat událost z paměti. Prominutí zahrnuje akceptaci skutku a souhlas s tím, že již nebude mít následky. Odpuštění je nejsložitější a nejhlubší formou odpuštění, kdy jedinec aktivně překonává svou nenávist a zlobu vůči pachatelovi.

Mluví o odpuštění jako o obtížné záležitosti, až leckdy jako o zkoušce na hranicích našich sil. Uznává, že pravé odpuštění může být obtížné dosáhnout, neboť dokonce i malé množství zášti může bránit absolutnímu odpuštění. Přesto zůstává odpuštění důležitým úkolem, který by měl být uskutečnitelný, ačkoli možná ne vždy snadný. Jankélévitch identifikuje tři základní charakteristiky odpuštění: odpuštění je událostí, darem bezdůvodné milosti a vztahem k druhému. A nabízí

⁸¹ JANKÉLÉVITCH, Vladimír. Odpuštění. Přeložil Zdeněk KOUŘIM. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0551-8. s. 16.

3 náhražky odpuštění – jež jej mohou zastupovat, ale doopravdové odpuštění to není: opotřebení časem, rozumová omluva a likvidace.⁸²

Opotřebení časem je popsáno jako postupné měnění vnímání viny či urážky v čase, ale bez skutečného odpuštění. V knize argumentuje, že spoléhání na to, že časem automaticky odpustíme, je iluzí, zkrátka je to nemožné.⁸³ To už je lepší se spoléhat na své rozumové chápání. To je výsledkem osobního úsilí člověka, jakousi duchovní činností, zatímco čas postupuje sám, nezávisle na tom, co si přejeme.⁸⁴ „Říká se, že pochopit je odpustit, anebo aspoň, že pochopit je omluvit. Jestliže však můžeme odpustit, aniž bychom pochopili, můžeme stejně pochopit, aniž bychom odpustili; což dokazuje, že pochopit a odpustit se od sebe různí.“⁸⁵ Rozumové chápání má porozumět pohnutkám a předchozím stavům, ale na rozdíl od odpuštění nedává viníkovi novou budoucnost ani jej nezprošťuje viny.⁸⁶ Naopak při likvidaci neztrácíme ani čas, ani myšlenky, ale záležitost je nadobro uzavřena; už o ní vůbec nebude řeč.⁸⁷

„Ale v případě, že mravní dlužník zůstává dlužníkem, odpouštět smysl má; pospěšte si odpustit dříve, než bude dluh splacen! Odpouštějte rychle, aby bylo možno ještě dobu trestu zkrátit a vůbec, aby trest neskočil dříve, než budete moci viníka omilostnit. Budete-li příliš vyčkávat, pak se odpuštění stane jen špatným žertem. Odpustit znamená zprostit viníka jeho viny, části viny, nebo ho osvobodit před ukončením jeho trestu; osvobodit ho za nic, za žádnou výměnu, zdarma, nádavkem ... Látkou odpuštění je tedy neodpykaná vina nebo neodpykaný její díl.“⁸⁸

Důležitou součástí odpuštění je podle Jankélévitche lítost na straně viníka. Bez této lítosti by odpuštění nemělo smysl, neboť je to projev solidarity a pokory.⁸⁹

⁸² Tamtéž. s. 5-10.

⁸³ Tamtéž. s. 19-71.

⁸⁴ Tamtéž s. 73.

⁸⁵ Tamtéž. s. 106.

⁸⁶ JANKÉLÉVITCH, Vladimír. Odpuštění. Přeložil Zdeněk KOUŘIM. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0551-8. s. 110.

⁸⁷ Tamtéž. s. 123-130.

⁸⁸ Tamtéž. s. 15.

⁸⁹ Tamtéž. s. 151-154.

Jankélévitch dále uvádí, že předmětem odpuštění je zlo činu, které je proviněním proti lidskosti a vykonané ze zlé vůle.⁹⁰

Existují však činy, které jsou tak ohavné, že nelze odpustit, protože jsou namířeny proti samotné lidskosti a zahrnují zlou vůli. V takových případech dochází k rozporu mezi odpuštěním a povinností potlačovat zlo. Jankélévitch konstatuje, že není možné jednoznačně preferovat ani odpuštění, ani neodpuštění, a dochází tak k neustálému kolísání mezi těmito dvěma možnostmi.⁹¹

5.2.1 Odpuštění jako koncept

Ve svém jádru je odpuštění konceptem nabitým filozofickým a etickým významem. Odpuštění je schopnost a ochota odpouštět. Zahrnuje záměrné uvolnění zášti, hněvu nebo touhy po odplatě, znamená to přestat cítit nenávisť vůči osobě nebo skupině, kteří se dopustili špatného jednání a člověku ublížili.⁹² Odpuštění se jako mnohostranný fenomén prolíná s morálními, náboženskými a existenciálními ohledy, což podněcuje k filozofickému zkoumání jeho podstaty a aplikací.

Další informace o různých teoriích odpuštění a jejich charakteristice budou popsány a diskutovány v následujících kapitolách.

5.2.2 Vývoj odpuštění ve filozofii

Filozofické zkoumání odpuštění se postupem času vyvíjelo a odráželo posuny v etických paradigmatech. Stejně jako vina bylo odpuštění od starověku až po moderní existencialismus rozpitváváno, zpochybňováno a přijímáno mysliteli, kteří se snažili odhalit složitosti lidských vztahů a morální struktury společnosti.

5.3 Filozofické pohledy na odpuštění

Odpuštění je koncept bohatý na filozofický a etický význam, který se dotýká záměrného uvolnění zášti nebo touhy po pomstě vůči provinilým. Prolíná se s morálními, náboženskými a existenciálními ohledy a vybízí k prozkoumání její podstaty a aplikaci.

⁹⁰ Tamtéž. s. 193.

⁹¹ Tamtéž. s. 193-203.

⁹² HARTL, Pavel. HARTLOVÁ, Helena. Velký psychologický slovník. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5. s.361.

5.3.1 Morální a etické rozměry odpuštění

Odpuštění je jedním z nejhlubších a nejkompexnějších aspektů lidské existence. Jeho morální rozměr nás provází skrze dějiny a zahrnuje širokou škálu filozofických perspektiv a etických úvah. Odpuštění se noří do etických oblastí a podněcuje filozofické zkoumání jeho morálních důsledků.

Odpuštění se prolíná s etickými úvahami, vyvolávajícími otázky filozofů ohledně jeho morálních důsledků. Z pohledu etiky ctnosti může být odpuštění vnímáno jako projev ctnostných vlastností, jako jsou soucit, empatie a pokora, které umožňují jednotlivcům a komunitám prosperovat a rozvíjet se⁹³. Na druhou stranu deontologická etika může zkoumat odpuštění z hlediska povinností a závazků.⁹⁴

Vladimir Jankélévitch, ve své eseji "Měli bychom jim odpustit?" zkoumá etiku a morálku odpuštění, zejména v kontextu politických a historických situací. Jankélévitch se zabývá otázkou, zda bychom měli odpustit těm, kteří se dopustili závažných zločinů nebo morálních provinění.

Podle Jankélévitche odpouštění není jednoduchý akt a nemělo by být vnímáno jako automatická reakce na vinu. Zároveň však zdůrazňuje, že odpuštění není pouze o zapomínání nebo očišťování viníka, ale má hlubší význam. Pro něj je odpuštění spíše etickým aktem, který souvisí s vnitřní transformací a změnou postojů.⁹⁵

Jankélévitch si uvědomuje složitost otázky odpuštění a zdůrazňuje, že každý případ vyžaduje individuální posouzení. Zároveň však varuje před možným zneužitím konceptu odpuštění k politickým nebo pragmatickým účelům. Má za to, že odpuštění by nemělo být používáno k zamlčování zločinů nebo k ospravedlňování nespravedlnosti.

⁹³ MURPHY, Jeffrie G. Forgiveness and mercy analysed. *Forgiveness and mercy*, 1998, doi:10.4324/9780415249126-K024-1. Routledge Encyclopedia of Philosophy, Taylor and Francis. Dostupné na: <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/forgiveness-and-mercy/v-1/sections/forgiveness-and-mercy-analysed>.

⁹⁴ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976. ISBN: 25-017-76. s.46.

⁹⁵ JANKÉLÉVITCH, Vladimir. HOBART, Ann. Should We Pardon Them?. *Critical Inquiry*, vol. 22, no. 3, 1996. s. 552–72. Dostupné na JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/1344023>. [citováno 2024-02-23].

Celkově lze říci, že Jankélévitchův přístup k odpuštění je hluboce reflektivní a zdůrazňuje jeho komplexnost a morální rozměr.

5.3.1.1 Etika odpuštění

Immanuel Kant, ústřední postava morální filozofie, přispívá k diskusím o odpuštění. Kantovská etika, zakořeněná v kategorickém imperativu, zpochybňuje odpuštění jako morální povinnost. Kant rozvíjí myšlenku, že dobrá vůle je schopna konat dobro, a že ctnostný čin je možný, pokud je podporován upřímným přáním. Tím, že zdůrazňuje moc vůle a nutnost konat dobro, Kant předkládá odpuštění jako etický imperativ, který se může stát součástí lidského jednání. Ale je odpuštění v souladu s univerzálními principy, nebo hrozí ohrožení spravedlnosti?

„Odpuštění je jedinou skutečně účinnou cestou k úplnému odstranění zla. Možnost odpuštění a smíření tak doplňuje etiku o nesmírně důležitý prvek. Jen svobodně nahlédnutý, odsouzený a odpuštěný čin nenechává za sebou žádný stín, z něhož by mohlo vzejít nové zlo.“⁹⁶

5.3.2 Existenciální prožitek odpuštění

5.3.2.1 Sartreovská svoboda a odpuštění

Jean-Paul Sartre, přinesl do diskuse o odpuštění svůj charakteristický pohled, který se odlišuje od tradičních morálních paradigmat. Jeho filozofie klade důraz na individuální svobodu a zodpovědnost za vlastní činy, což ovlivňuje i jeho pojetí odpuštění a nabízí tak jedinečný pohled na zkoumání odpuštění.

Jak už jsme si uvedli dříve Sartre tvrdil, že lidská existence je definována svobodou, a jedinec má možnost svobodně volit a jednat v každém okamžiku.⁹⁷ Z tohoto hlediska by Sartre mohl odpuštění chápat jako akt svobodné volby. Jednotlivec si může svobodně zvolit, zda odpustí druhému nebo ne, podle toho, jak interpretuje danou situaci a jaký má vztah k morálním hodnotám a své vlastní svobodě.

Pro Sartra by tedy odpuštění mohlo být spíše otázkou individuálního rozhodnutí a přijetí odpovědnosti za své jednání, než očekáváním nějakého univerzálního

⁹⁶ SOKOL, J., *Člověk jako osoba*, Universita Karlova-institut základů vzdělanosti. Praha, 2000. s. 192.

⁹⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota: pokus o fenomenologickou ontologii*. Přeložil Oldřich KUBA. Knižovna novověké tradice a současnosti. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-097-1. s.502.

morálního imperativu či očišťování od viny. Jeho pohled na odpuštění tak reflektuje hlubokou důvěru v lidskou svobodu a zdůrazňuje individuální roli při rozhodování o odpouštění.

5.3.2.2 Levinasovská etika a tvář Druhého

Emmanuel Levinas ve své etické filozofii zaměřené na setkání tváří v tvář poskytuje hluboký pohled na odpuštění. Pro Levinase je odpuštění spjata s etickou odpovědností vůči druhému. Tvář Druhého volá po reakci a odpuštění se stává uznáním zranitelnosti a lidskosti Druhého.

Levinas spojuje odpuštění s proviněním. Když se podíváme na podstatu odpuštění, musíme si uvědomit jeho mnohostranný charakter a jeho vztah k provinění a času. Tento proces představuje zpětné působení, které obrací přirozený řád událostí a vrací čas zpět k určitému okamžiku. Odpuštění umožňuje subjektu, který se provinil, žít, jako by se nic nestalo, ačkoli nezpůsobuje, že by byla osoba nevinná. Naopak, odpuštění zahrnuje aktivní očištění minulosti a zachovává proviněnou minulost v očištěné přítomnosti.

Paradox odpuštění spočívá v tom, že čas není vnímán lineárně, ale je transformován. Budoucnost není nepředvídatelná, ale přichází skrze absolutní interval spojený s Druhým, který nám umožňuje spojit minulost s budoucností. Tento proces nám poskytuje možnost vidět minulost skrze novou perspektivu, která nám umožňuje lépe porozumět sobě i světu kolem nás. Odpuštění tedy není pouze pasivní zapomínání, ale aktivní očištění minulosti a transformace našeho vnitřního stavu.

Tímto způsobem odpuštění nabývá hlubšího významu, než by se mohlo na první pohled zdát. Nepředstavuje pouze akceptaci minulých událostí, ale také nám umožňuje nalézt smysl a usmíření ve chvílích konfliktu a provinění. Jako lidské bytosti jsme schopni projít procesem odpuštění a přijmout ho jako součást naší cesty k osobnímu růstu a harmonii s ostatními.⁹⁸

⁹⁸ LEVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno: (esej o exterioritě)*. Oikúmené (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-20-8. s.254.

Je to tak zvaná „šťastná vina (felix culpa)“. Tento koncept naznačuje, že vina nebo chyba může vést k pozitivnímu výsledku nebo k něčemu dobrému, ačkoli by to mohlo původně vypadat jako nepříjemná událost. Felix culpa tak reflektuje ideu, že i přes chyby či viny může nastat něco dobrého nebo smysluplného.⁹⁹

5.4 Psychologické a emoční rozměry odpuštění

Kromě toho, že odpuštění má hluboký morální a existenciální význam, hraje také klíčovou roli v psychologickém a emocionálním smyslu. Psychologové i filozofové si uvědomují léčivou moc odpuštění, která pomáhá zmírňovat tíhu zášti a podporuje emoční pohodu. Akt odpuštění, ať už směřuje k nám samým nebo k ostatním, může být cestou k osobnímu uzdravení a dosažení vnitřního klidu.

Americký spisovatel John Gray řekl: „Láska dokáže uzdravit svět a odpuštění je prostředek, který to umožňuje.“

5.4.1 Vzájemné působení mezi vinou, studem a odpuštěním

Odpuštění se stává základním pilířem ve vzájemném působení mezi vinou, studem a lidskou schopností vykoupení. Zatímco pocit viny může podněcovat snahu o odpuštění, stud může bránit schopnosti hledat nebo nabízet odpuštění. Zkoumání této dynamické souhry poskytuje vhled do složitých vztahů mezi těmito komplexními emocemi.

5.5 Kulturní variace v chápání odpuštění

Jako jsme se tomuto tématu věnovali v kapitole o odpuštění, myslím si, že je nezbytné se zde zastavit i v případě odpuštění.

5.5.1 Odpuštění a východní filozofie

Kulturní variace významně ovlivňují chápání a praxi odpuštění. Ve východních filozofiích může být odpouštění hluboce provázáno s koncepty jako soucit, karma a propojenost všech bytostí. Důraz na harmonii a rovnováhu formuje kulturní přístup k odpuštění různými způsoby.

⁹⁹ Tamtéž. s.255.

5.5.2 Odpuštění a západní filozofické tradice

V západních filozofických tradicích bylo odpuštění zkoumáno v rámci křesťanství, stoicismu a sekulární etiky. Křesťanský důraz na božské odpuštění a stoický ideál snášení těžkostí s vyrovnaností přispívají k západnímu chápání odpuštění jako ctnosti a cesty k mravnímu růstu.

5.6 Filozofické perspektivy na usmíření

5.6.1 Usmíření jako etický ideál

Odpuštění je často spojováno s širším konceptem smíření. Filozofové zkoumají etické důsledky usmíření, zjišťují, zda vyžaduje obnovu vztahů, přepracování sociálních smluv nebo základní transformaci společenských struktur. Smíření se v tomto kontextu stává složitým a mnohostranným etickým ideálem.

5.6.2 Pragmatismus a hledání sociálního usmíření

Pragmatické filozofie mohou pohlížet na odpuštění a usmíření optikou společenské harmonie a blaha. Pragmatický přístup Williama Jamese, zdůrazňující praktické důsledky víry, naznačuje, že odpuštění a smíření mohou přispět k sociální soudržnosti a obecnému dobru.¹⁰⁰

5.7 Buberovy cesty usmíření

V úvodu jsem uvedla, že se společně podíváme i na možnost vypořádání se s vinou. Buber nám nabízí 3 možné cesty usmíření. Martin Buber často ve své filozofii neposkytuje praktický návod, jak něco dělat, jen to popíše a člověk to musí zkoušet, ale zde je to jinak. Dává nám k dispozici 3 konkrétní cesty usmíření naší viny – sféru práva, sféru svědomí a sféru víry.

Sféra práva je využitelná při porušení zákona, společenských zákonů či požadavků, a to doznáním. Doznání je určitý dialog s představiteli společnosti, kteří soudí podle právních norem. Po doznání následuje určení a odpykání trestu. Poslední fází je náhrada škody, tak je v tomto případě učiněno smíření.¹⁰¹

¹⁰⁰ JAMES, William. *The Principles of Psychology*. Dover Publications, 1950. ISBN 978-0486203812.

¹⁰¹ NĚMEC, Jiří (ed.). *Bolest a naděje: deset esejů o osobním zranění*. Praha: Vyšehrad, 1971. ISBN: 33-383-71. s. 178.

Druhou sférou je sféra svědomí. Zde je potřeba dojít k sebe vyjasnění – určit si, jaká je hloubka mojí viny. Po určité době vytrvání v tomto stavu, v této sféře, pak dojde ke smíření svědomí. „Svědomí je schopnost a tendence člověka radikálně rozlišovat ve svém minulém a budoucím chování mezi tím, co je třeba pokládat za správné a mezi tím, co je nutno odmítnout, přičemž nesouhlas bývá zpravidla prožíván citově mnohem silněji, zatímco naopak souhlas s minulým děním leckdy příliš snadno přechází ve značně problematické uspokojení“¹⁰²

Smíření si nelze zajistit náhradou škody, jako tomu bylo v předchozí sféře. V tomto případě nelze vzít vinu společně s jejími důsledky zpět, ale lze učinit smíření pomocí vyznání viny. Můžu se pokusit přijít za člověkem, kterému jsem ublížila, a když mu vyznám svou vinu a pomůžu mu překonat následky svého provinění, můžu dojít ke smíření. Na rozdíl od sféry správní je toto smíření činěno v souvislosti přímo s poškozeným či ublíženým.

Třetí a poslední cestou usmíření je sféra víry. Ta je mezi viníkem a Bohem. Pokud dojde k provinění, tedy hříchu, je nejprve nutné hřích vyznat, poté učinit upřímnou lítost – bez této složky je smíření nemožné – a poté nám bude odpuštěno, tedy dosáhneme smírného dostiučinění.¹⁰³

5.8 Odpuštění podle K. Jasperse

Jak už jsme si uvedli ve druhé kapitole, Karl Jaspers rozděluje vinu do 4 rovin, kriminální, politické, morální a metafyzické, z nichž každá má své speciální podmínky a okolnosti pro odpuštění viny.

Jaspers v tomto kontextu mluví o očistě, o procesu očisty, který aplikuje na poválečné Německo. Uvádí zde termín projasňování, ten podle mého názoru znamená, že člověk přemýšlí o své vině a snaží se ji pochopit, vyjasnit, a nakonec ji přijmout. Tímto způsobem postupně získává jasné povědomí o sobě. Jde tedy o určitou formu probuzení a transformace lidské duše.

Jaspers opět odmítá myšlení v kolektivech a tvrdí, že každá skutečná proměna se odehrává díky jednotlivcům. Prvním krokem je vždy zaměřit se na sebe. Každý z

¹⁰²Tamtéž. s. 178-179.

¹⁰³NĚMEC, Jiří (ed.). *Bolest a naděje: deset esejí o osobním zrání*. Praha: Vyšehrad, 1971. ISBN: 33-383-71. s. 178.

nás se musí očistit od viny, kterou v sobě nachází a až poté je možno dojít k uvědomění, projasnění národa.¹⁰⁴

Dále Jaspers hovoří o cestě očisty, která začíná nápravou. Očista znamená nejdříve nápravu. Tedy snažit se napravit, co se napravit dá. Ale tato náprava je skutečná a plní svůj smysl pouze jako výsledek očištné transformace člověka. Přijmout svoji vinu znamená současně pochopit svůj nový život a jeho možnosti.¹⁰⁵

Důsledkem je pokora. Skrze své vnitřní jednání si uvědomujeme svou lidskou konečnost a nedokonalost. Jsme připraveni přijmout to, co je nám přisouzeno.¹⁰⁶

Podle Jasperse je očista cestou člověka. Přijetí viny je jen prvním krokem. Očista je především vnitřním pochodem, který nikdy nekončí. Je to proces, skrze který se člověk stává sebou samým.

Cesta očisty není pro všechny stejná. Každý jednatel prochází svou vlastní cestou. Obecné myšlenky jen mohou upozorňovat a snad i probouzet touhu po očistě, ale nikdo jiný to nemůže udělat za něho. Očista není výsledkem rozumné vůle, ale proměnou vnitřního jednání, kde je klíčová láska k člověku.¹⁰⁷

Podle Jasperse se tedy očištnou vina nedá zamaskovat, ale v člověku stále zůstává vědomí viny jako nezahladitelný osten.

Při očistě dochází ke změně duše člověka, ale pouze jeho vlastním úsilím. Člověk vinu přijme, ale žije s ní dál. Není to tedy odpuštění v křesťanském smyslu.

U morální a metafyzické viny je soudcem jedině Bůh, který však na zemi nemá žádného zástupce.

¹⁰⁴ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6, s.71-72.

¹⁰⁵ Tamtéž. s. 85-86.

¹⁰⁶ Tamtéž. s. 86.

¹⁰⁷ JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6, s.86-87.

5.9 Odpuštění očima křesťana

Když už jsme si uvedli o pár řádků výše, že Jaspersova očista není vnímána jako odpuštění v křesťanském smyslu, měli bychom si uvést, co vlastně v křesťanském smyslu odpuštění znamená.

V křesťanské tradici má odpuštění zvláštní místo a význam. Biblická nauka učí, že odpuštění je základním aspektem křesťanské víry a praxe. Je spojeno s pochopením Boží lásky a milosrdenstvím.

Jednou z hlavních myšlenek křesťanského odpuštění je, že člověk je hříšný a potřebuje Boží milosrdenství a odpuštění. Podle křesťanské víry Bůh odpouští hříchy těm, kteří jich upřímně litují a obrátí se od nich. Toto odpuštění je považováno za dar, který není zasloužený, ale je udělen na základě Boží lásky a milosrdenství, nikoli z vlastní zásluhy.

Křesťanská nauka také zdůrazňuje vzájemné odpuštění mezi lidmi. Učí, že pokud očekáváme Boží odpuštění, musíme být připraveni také odpouštět těm, kteří nám ublížili. „Jako Pán odpustil vám, odpouštějte i vy,“ nabádá apoštol Pavel.¹⁰⁸ Tato vzájemná láska a odpuštění jsou považovány za základ křesťanského života a společenství. Nabízí také příklad Krista jako modelu odpuštění. Podle biblického vyprávění přijal Ježíš Kristus kříž a zemřel za hříchy světa, aby umožnil odpuštění a usmíření s Bohem a vytvořil tak cestu k Němu.¹⁰⁹ Tento obraz ukazuje na hloubku Boží lásky a ochotu obětovat se pro odpuštění a spásu.

Křesťanské pojetí odpuštění často zdůrazňuje i aspekty usmíření a smíření. Ve světle Božího odpuštění a milosrdenství může docházet k obnovení vztahu mezi Bohem a člověkem, a také k usmíření mezi lidmi, kteří se dopustili vzájemných provinění.¹¹⁰

Bible nás učí odpouštět na základě lásky.

¹⁰⁸Bible ČEP Koloským 3:13; Efezským 4:32

¹⁰⁹Bible Koloským 1:14; Efezským 1:7

¹¹⁰Bible Efezským 4:32; Koloským 3:13

5.9.1 Tři druhy lásky podle Bible

Láska, základní prvek křesťanského učení, nabývá v Bibli různých forem a významů. Tři základní druhy lásky, které nás učí Bible, představují základní pilíře morálního a duchovního života. Jsou jimi láska k sobě samému, láska k bližnímu a láska k nepříteli.

5.9.1.1 Láska k sobě samému

Jak už jsme si uvedli výše, základem celého křesťanství je láska. Pokud ale neumíme milovat sami sebe, jak můžeme skutečně milovat druhé? Proto je láska k sobě samému klíčová.

Tento druh lásky je často kontroverzní a je v dnešní době často zneužíván. Přesto Bible zdůrazňuje důležitost lásky k sobě samému, nikoliv jako egoistického zájmu, ale jako základního předpokladu pro schopnost milovat ostatní. To neznamená pouze sebelásku, ale také rozumné užívání darů tohoto světa. Láska k sobě samému zahrnuje péči o své fyzické,¹¹¹ duševní a duchovní blaho. Představuje respektování sebe sama jako jedince stvořeného k Božímu obrazu. Zároveň nás učí nezneužívat ani zanedbávat své jedinečné dary a talenty, ale využívat je k dobru druhých a k naplnění Boží vůle. Je potřeba si dát pozor, aby se člověk nestal obětí lakomství ani nadměrného luxusu.

5.9.1.2 Láska k bližnímu

Když už víme, jak důležité je milovat sám sebe, Bible nám přikazuje milovat svého bližního jako sebe samého.¹¹² Mimoto je láska k bližním také jednoznačným Pánovým přikázáním: „Nové přikázání vám dávám, abyste se navzájem milovali, jako já jsem miloval vás, i vy se milujte navzájem.“¹¹³

Tato forma lásky vychází z Boží lásky ke všem lidem bez rozdílu a zdůrazňuje důležitost soucitu, péče a solidarity s ostatními.¹¹⁴ Protože nás Ježíš miloval všechny a zemřel za každého z nás, láska k bližním musí zahrnovat všechny lidi.

¹¹¹Pavel radí Timoteovi, aby se staral také o sebe a dbal o své zdraví. „Kvůli svému žaludku a kvůli svým častým nemocem mírně užívej vína.“ (Bible ČEP 1.Timoteova 5,23).

¹¹² Bible Leviticus 19:18

¹¹³ Bible ČEP Jan 13,34; srov. Jan 15,12

¹¹⁴ Protože Bůh dává vycházet slunci nad dobrými i zlymi, musí mít stejně všeobsáhlou lásku i křesťané (Matouš 5:44-48; Lukáš 6:32-36; 1.Janova 4:9-11)

Láska k bližnímu nezná hranice ani překážky, nebere ohled na národnost, rasu, sociální postavení či náboženství. Je to aktivní, bezpodmínečná a obětavá láska, která se projevuje skutky milosrdenství, péčí o potřebné a úsilím o obnovu zlomených vztahů.

Myslím si, že je důležité vysvětlit, kdo je považován za bližního, protože je tento pojem často nesprávně vykládán. „Bližním, kterého máme milovat, není jen příslušník vlastního národa nebo bratr v náboženství a snad ještě cizinec usazený v zemi, jak tomu bylo ve Starém zákoně. Kristus rozšiřuje přikázání bliženské lásky na všechny lidi, lhostejno k jaké rase nebo náboženství patří, lhostejno zda jsou přáteli nebo nepřáteli. Konkrétně je bližním, jehož je třeba milovat, každý, kdo se prostřednictvím Božího prozřetelného řízení dostane do blízkosti křesťana, který mu má posloužit a pomoci.“¹¹⁵

Anglická filosofka Mary Warnach řekla: „Milujte tedy druhého ne proto, že je dobrý, příjemný nebo zvláště ochotný pomoci, nýbrž proto, aby se dobrým stal.“¹¹⁶ A přesně takovéto smýšlení kéž nám je inspirací.

5.9.1.3 Láska k nepříteli

Možná nejtěžší formou lásky, kterou nás Bible učí, je láska k nepříteli. Je to láskyplné přijetí a odpouštění těm, kteří nám ublížili nebo nás zraňují. Ježíš nás nabádá: „Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují.“¹¹⁷ „Zde míněným nepřítelem není jen nepřítel soukromý, osobní, nýbrž také nepřátelský stát nebo nepřátelské náboženství.“¹¹⁸ Kristovo učení vyzývá k překonání nenávisti a odplaty, a místo toho hledat cesty k obnově a smíření. „Kristova výzva, abychom tomu, kdo nás udeří, nastavili i druhou tvář,¹¹⁹ povolává učedníky i nás k trpělivosti. Ježíš drammatizuje následující skutečnost: když chceme nepřátelství překonat, musíme upustit od pomstychtivého smýšlení, zanechat urážlivého chování k nepříteli, a nadto učinit pozitivní kroky, jež by mohly způsobit jeho

¹¹⁵ PESCHKE, Karl-Heinz. Křesťanská etika. Theologica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-331-0. s. 185.

¹¹⁶ Tamtéž. s. 189.

¹¹⁷ Bible ČEP Matouš 5:44

¹¹⁸ PESCHKE, Karl-Heinz. Křesťanská etika. Theologica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-331-0. s. 198.

¹¹⁹ Bible CSP Matouš 5:39 par

obrácení.“¹²⁰ Láska k nepříteli nepodléhá lidským pudům, ale vychází z Božího příkladu milosrdenství a odpuštění. Je to výraz Boží lásky, která se neomezí jen na ty, kdo nás milují, ale sahá až k těm, kdo nás pronásledují a nenávidí. Je to láska, která přináší světlo a naději do temnoty nenávisti a násilí.

„Nenávistí z nepřátelství je myšleno zavržení zneprátelené osoby nebo skupiny a přání způsobit jim škodu a zničit je. Tato nenávist se přímo protiví blahovolné lásce. Zatímco láska vytváří jednotu, tato nenávist vede k rozdělení. Ve své dokonalé formě je těžkým hříchem. Vztahují se na ni slova svatého Jana: „Kdokoliv nenávidí svého bratra, je vrah" (1 Jan 3,15).“¹²¹

Význačným příkladem lásky k nepřátelům je ve Starém zákoně je láska Josefa k jeho bratrům, kteří ho prodali do Egypta.¹²²

Nejvznešenějším důkazem ochoty odpustit je láska k nepřátelům.

Všechny tyto formy lásky jsou propojeny a vzájemně se ovlivňují. Láska k sobě samému je základem, který nám umožňuje milovat ostatní. Láska k bližnímu nás učí rozšiřovat naši lásku mimo vlastní ego a přijímat druhé takové, jací jsou. A láska k nepříteli je vrcholem křesťanské lásky, která nám umožňuje překonávat rozdíly a konflikty a hledat cesty k míru a harmonii.

Tyto tři druhy lásky jsou neodmyslitelně spojeny s křesťanskou vírou a představují základní hodnoty, které formují naše jednání a vztahy. Jsou to klíčové principy, které nám pomáhají žít podle Boží vůle, přispívat k šíření lásky, spravedlnosti a míru ve světě a pomáhají nám odpouštět. Je to cesta, která nás vede k pochopení Boží lásky a k naplnění Boží vůle na této zemi. Skrze tuto lásku se stáváme světlem ve tmě, přinášejícím naději a smíření do zlomených srdcí a světa plného nenávisti.

¹²⁰ PESCHKE, Karl-Heinz. Křesťanská etika. Theologica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-331-0. s. 200.

¹²¹ Tamtéž. s. 199.

¹²² Bible Genesis 37:13-36; Genesis 45

V závěru lze říci, že křesťanské pojetí odpuštění je založeno na víře v Boží lásku, milosrdenství a odpouštějící povahu. Tyto zdroje jsou inspirací pro odpuštění mezi lidmi a hledání usmíření a smíření ve světě.

5.10 Výzvy a kritiky odpuštění

5.10.1 Kritiky z pohledu spravedlnosti

Kritici by mohli namítat, že přílišný důraz na odpuštění může ohrozit snahu o spravedlnost. V případech závažného provinění může být odpuštění vnímáno jako přehlížení nebo zlehčování morální vážnosti přestupku. Vytváření rovnováhy mezi ctnostmi odpuštění a spravedlnosti představuje významnou výzvu v etickém diskurzu.

5.10.1.1 Dynamika moci odpuštění

Zkoumání odpuštění v rámci dynamiky moci vyvolává kritické otázky. Kdo má moc odpouštět? Může být odpuštění vynuceno nebo manipulováno? Prozkoumání toho, jak se odpuštění prolíná se sociálními, politickými a institucionálními mocenskými strukturami, vyžaduje detailní etickou analýzu.

5.11 Závěr kapitoly

Při zkoumání filozofických aspektů odpuštění jsme se dostali do komplexního prostředí plného morálních dilemat, existenciálních úvah a kulturních nuancí. Od kantovského pojetí povinností, přes sartrůvskou koncepci svobody, nebo levinasovskou etiku až po psychologické aspekty uzdravování, se odpuštění jeví jako dynamický a mnohostranný koncept. Spojili jsme odpuštění s pojmem smíření a ukázali jsme si Buberův a Jaspersův pohled. Nakonec jsme ještě nahlédli na křesťanský pohled na odpuštění a možné kritiky k tomuto tématu.

Závěr

Fenomén viny představuje zásadní součást lidské existence, která ovlivňuje naše myšlení, jednání a vnímání světa kolem nás. Skrze zkoumání tohoto fenoménu jsem se snažila proniknout do jeho podstaty, historického vývoje a současných pohledů z filozofické a etické perspektivy. Ukázala jsem, že vina je univerzálním a nevyhnutelným prvkem lidské existence, který se neustále prolíná mezi individuálními a společenskými rovinami.

V práci jsem se zaměřila na tři klíčová témata spojená s fenoménem viny: samotnou vinu a pocit viny, stud a odpuštění. Skrze analýzu myšlenek filozofických velikánů jako jsou Karl Jaspers, Martin Buber, Jean-Paul Sartre, Emmanuel Levinas a Vladimír Jankélévitch jsem se pokusila lépe porozumět různým aspektům a interpretacím viny.

Jak bylo uvedeno v úvodu, cílem této práce nebylo pouze poskytnout přehled o různých filozofických a etických přístupech k vině, ale také zvýšit povědomí o jejím komplexním a mnohostranném charakteru ve společnosti. Práce si kladla za cíl hlouběji porozumět fenoménu viny a odpouštění z filozofické perspektivy a přispět k rozvoji diskuse o významných otázkách lidského morálního života. Nezbývá mi než doufat, že tato práce poskytne inspiraci k dalšímu zkoumání tohoto fascinujícího tématu a přispěje k lepšímu porozumění lidské podstaty.

Seznam literatury

Monografie

ARISTOTELÉS. Etika Níkomachova. 2. rozš. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3.

BENEDICT, Ruth. Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury. KULA. Praha: Malvern, 2013. ISBN 978-80-86702-45-2.

BLECHA, Ivan. Filosofie: (základní problémy). 2., opravené a rozšířené vyd. Olomouc: Fin, 1996. ISBN 80-7182-032-6.

BUBER, Martin. Já a ty. Velká řada (Votobia). Olomouc: Votobia, c1996. ISBN 80-7198-042-0.

BUBER, Martin. Obrazy dobra a zla. Přeložil Mária SCHWINGEROVÁ. Malá díla. Olomouc: Votobia, 1994. ISBN 80-85885-17-4.

BUBER, Martin. Úvahy o chasidismu. Krystal (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-480-8.

CASPER, Bernhard a POLÁKOVÁ, Jolana. Míra lidství: Rosenzweig a Lévinas. Přeložil Jan SOKOL. Oikúmené (OIKOYMENH). Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-62-3.

FREUD, Sigmund. O člověku a kultuře. Eseje (Odeon). Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0109-5.

FROMM, Erich. Mít nebo být? Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0181-3.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-303-x.

HARTL, Pavel. HARTLOVÁ, Helena. Velký psychologický slovník. Ilustroval Karel NEPRAŠ. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

HUME, David. A Treatise of Human Nature. Edited by Ernest Campbell Mossner, Penguin Classics, 1985.

JAMES, William. The Principles of Psychology. Dover Publications, 1950. ISBN 978-0486203812

JANKE, Wolfgang. Filosofie existence. Přeložil Jaromír LOUŽIL. Souvislosti (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0510-0..

JANKÉLÉVITCH, Vladimir. Odpuštění. Přeložil Zdeněk KOUŘIM. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0551-8.

JASPERS, Karl. Otázka viny: příspěvek k německé otázce. 2. vyd. Přeložil Jiří NAVRÁTIL. Váhy (Mladá fronta). Praha: Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0244-6

JASPERS, Karl. Šifry transcendence. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-335-3.

KANT, Immanuel. Lectures on Ethics, Cambridge: Cambridge University Press, 1997. ISBN-13: 978-0521788045.

KANT, Immanuel. Základy metafyziky mravů. Praha: Svoboda, 1976. ISBN: 25-017-76.

KOHÁK, Erazim. Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-35-0.

KRÁMSKÝ, David. Filosofické základy psychologie morálky. Vydání první. Liberec: Bor, 2015. ISBN: 978-80-87607-43-5.

LEVINAS, Emmanuel. Být pro druhého: (dva rozhovory). Přeložil Jan SOKOL. Logos (Zvon). Praha: Zvon, 1997. ISBN 80-7113-217-9.

LEVINAS, Emmanuel. Totalita a nekonečno: (esej o exterioritě). Oikúmené (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-20-8.

NESVADBA, Petr. Filosofie a etika. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-92-X.

NĚMEC, Jiří (ed.). Bolest a naděje: deset esejů o osobním zrání. Praha: Vyšehrad, 1971. ISBN: 33-383-71.

PESCHKE, Karl-Heinz. Křesťanská etika. Theologica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-331-0.

PETŘÍČEK, Miroslav. Úvod do (současné) filosofie: [11 improvizovaných přednášek]. 4. upr. vyd. Praha: Herrmann, 1997.

PLHÁKOVÁ, Alena. Učebnice obecné psychologie. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1387-3.

POLÁKOVÁ, Jolana. Filosofie dialogu: (Rosenzweig, Ebner, Buber, Lévinas). Druhé, rozšířené vydání (v nakladatelství Ježek vychází poprvé). Filosofické texty. Praha: Ježek, 1995. ISBN 80-85996-01-4.

RAHNER, Karl a VORGRIMLER, Herbert. Teologický slovník. Theologica (Zvon). Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-088-5.

SARTRE, Jean-Paul. Bytí a nicota: pokus o fenomenologickou ontologii. Přeložil Oldřich KUBA. Knihovna novověké tradice a současnosti. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-097-1.

SARTRE, Jean-Paul. Existencialismus je humanismus. Krystal (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-661-1.

SIKORA, Ondřej a SIROVÁTKA, Jakub. Lévinas v konfrontaci. Mathésis (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 2019. ISBN 978-80-7298-268-4.

SOKOL, J., Člověk jako osoba, Universita Karlova-institut základů vzdělanosti. Praha, 2000.

SOUKUP, Martin. Život a vzorce Ruth Fulton Benediktové v knize: BENEDICT, Ruth. Chryzantéma a meč: vzorce japonské kultury. KULA. Praha: Malvern, 2013. ISBN 978-80-86702-45-2.

TANGNEY, June Price a FISCHER, Kurt W. Self-conscious emotions: the psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride. New York: Guilford Press, c1995. ISBN 978-0898622645.

THURNHER, Rainer; RÖD, Wolfgang a SCHMIDINGER, Heinrich. Filosofie 19. a 20. století. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-177-9.

TOMASELLO, M., & VAISH, A. (2013). Origins of Human Cooperation and Morality. *Annual Review of Psychology*, 64(1), 231–255. doi: 10.1146/annurev-psych-113011-143812.

TUGENDHAT, Ernst. *Přednášky o etice. Oikúmené (OIKOYMENH)*. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-086-6.

WEHR, Gerhard. *Buber*. Přeložil Mária SCHWINGEROVÁ. *Malé monografie (Votobia)*. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-85885-31-x.

Časopisecké články

BARRETT, Karen. ZAHN-WAXLER, C. COLE, P.M. Avoiders versus Amenders - implications for the investigation of guilt and shame during toddlerhood?. *Cognition and Emotion*, 7, 481-505. *Cognition and Emotion*, roč. volume 7, leden 1992.

BERNSEN, Mariëtte. MANSTEAD, Antony S. R. On the Relationship between Responsibility and Guilt: Antecedent Appraisal or Elaborated Appraisal?. *European Journal of Social Psychology*, roč. 37, č. 4, 2007. Wiley Online Library, <https://doi.org/10.1002/ejsp.397>.

HREŠKO, Ján. „Metafyzická vina u Jaspersa a nekonečná zodpovednosť u Levinasa“. *Filosofický časopis*, roč. 69, č. 1, 2021. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.46854/fc.2021.1r.35>.

Klouda, Jiří. Anaxagorovská próza, rétorizující hippokratovské spisy a otázka předplatónské rétorické teorie. *REFLEXE*, roč. 2019, č. 56, říjen 2019. DOI.org (Crossref), <https://doi.org/10.14712/25337637.2019.18>.

Kontexty. 2009, roč. březen 2009, č. I. (XX.). 2009. Dostupné na: <https://casopiskontexty.cz/wp-content/uploads/2020/11/kontexty-3-2009.pdf>.

MATĚJČKOVÁ, Tereza. Všichni jsme bez tváře. *Reflexe*, 2019. roč. 2019, č. 56, s. 181.-187. Dostupné na: https://www.reflexe.cz/Reflexe_56/Vsichni_jsme_bez_tvare._K_textu_J._Bierhanzla/Refl_2019_56_0181.pdf

NESVADBA, Petr. Máme se stydět? Psychologie pro praxi. 2014, roč. XLIX, č. 1-2, s. 111–122.

Jiné zdroje

JULLE-DANIÈRE, Eglantine. The expression, experience, and social consequences of guilt: A cross-cultural study. Dizertační práce. Portsmouth: University of Portsmouth, 2019.

PREISOVÁ, Petra. Otázka viny v díle Karla Jasperse a Hannah Arendtové. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy. PhDr. Marta Goňcová CSc.

SLEZÁKOVÁ, Veronika. Vina, očištění, odpuštění. Bakalářská práce, vedoucí Keřkovský, Pavel. Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta, Katedra teologické etiky, 2016.

ZIELINA, Martin. Kultura viny a kultura hanby. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010.

Webové stránky a elektronické zdroje

CLINE, Austin. Zkoumání Sartreových existenciálních témat o špatné víře a padlosti [online]. Eferrit. Dostupné z: <https://cs.eferrit.com/zkoumani-sartreovych-existencialnich-temat-o-spatne-vire-a-padlosti/>

DAVISON-VECCHIONE, Daniel. Collective Responsibility, Not Collective Guilt: Lessons from Jaspers and Arendt. Medium, 2021. Dostupné na: <https://d-davisonvecchione.medium.com/collective-responsibility-not-collective-guilt-lessons-from-jaspers-and-arendt-6a0cf91fa944>.

GILBERT, Bennett. Shame and History, *Geschichtstheorie am Werk*. 2024. Dostupné z: <https://gtw.hypotheses.org/22003>

HAŠKA, Petr. Levinasova etika. GETSEMANY. 2000, roč. leden 2000, č. 102. Dostupné na: <https://www.getsemany.cz/node/104>

HRABAL, Jiří. Lévinasova etika odpovědnosti. Online. 1999. Dostupné z: Scriptorium, <http://www.casopis-texty.cz/texty/Book/p021.html>.

CHALOUPKOVÁ, J. Že se nestydíš! Aneb co se studem a pocitem viny?. Tavia, 2009. Dostupné z: <https://www.tavia.cz/vina-a-stud/>

JANKÉLÉVITCH, Vladimir. HOBART, Ann. Should We Pardon Them?. *Critical Inquiry*, vol. 22, no. 3, 1996. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/1344023>.

LANG, Berel. "‘Die Schuldfrage’ Sixty Years After." *The Review of Metaphysics*, vol. 60, no. 1, 2006. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20130741>.

MANION, Jennifer C. The Moral Relevance of Shame. *American Philosophical Quarterly*, vol. 39, no. 1, 2002. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20010058>.

MURPHY, Jeffrie G. Forgiveness and mercy analysed. *Forgiveness and mercy*, 1998, doi:10.4324/9780415249126-K024-1. Routledge Encyclopedia of Philosophy, Taylor and Francis. Dostupné na: <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/forgiveness-and-mercy/v-1/sections/forgiveness-and-mercy-analysed>.

MURRAY, Abdu. Canceled: How the Eastern Honor-Shame Mentality Traveled West. The Gospel Coalition, 2020. Dostupné z: <https://www.thegospelcoalition.org/article/canceled-understanding-eastern-honor-shame/>

NUSSBAUM, Martha C. *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. Princeton University Press, 2004. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7sf7k>.

O’HEAR, Anthony. "Guilt and Shame as Moral Concepts." *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 77, 1976. Dostupné na: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/4544900>.

Oxford English Dictionary. Dostupné z: <https://www.oed.com/>.

PYDI, Aakash. Jean Paul Sartre: The Concept of Bad Faith and its Role in Ethical Analysis, 2008. Dostupné na: <https://medium.com/@aakashpydi/jean-paul-sartre-the-concept-of-bad-faith-and-its-role-in-ethical-analysis-93f4553fa242>.

SALDUKAITYTĖ, Jolanta. On Metaphysical Guilt and Infinite Responsibility: K. Jaspers and E. Levinas. *Problemos*, Dec. 2022, pp. 95-110, <https://doi.org/10.15388/Problemos.Priedas.22.8>.

SANQUIS [online]. Praha, 2009, č.67. Dostupné z: <http://www.sanquis.cz/>

SLÁMA, Ondřej. VAFKOVÁ Tereza. Empatie vs. soucit. Základy komunikace v paliativní medicíně. Paliativní péče. Lékařská fakulta Masarykovy univerzity.

Dostupné na:

https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/lf/ps19/paliativni_pece/web/pages/06_07_empatie_soucit.html

VIZELMAN, Lina. Vina, stud a zranitelnost. Hřejivá Deka, Čaj a Kapesníčky.

Dostupné z: <https://hrejivadeka.cz/blog/vina-stud-a-zranitelnost/>